

Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα

Αικατερίνα Α. Παπανικολάου, Δρ.Ν. Δικηγόρος,
Μέλος στην Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών

Η αναγωγή της προστασίας του απόρρητου χαρακτήρα της ελεύθερης επικοινωνίας σε συμβολικό πυρήνα του ίδιου του δημοκρατικού πολιτεύματος¹ μοιλονότι κοινοτοπή και στερεοτυπική, δε στερείται παρόλ' αυτά αξίας και διαχρονικότητας. Δεν παρέλκει επίσης, όσο εμπεδωμένη κι αν είναι πλέον, η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, στο δικαιοκρατικό πλαίσιο του ευρωπαϊκού κεκτημένου, η ανάδειξη της αυτοτελούς αξίας του περί ου ο λόγος δικαιώματος. Κυρίως, επειδή ο ανταγωνισμός που υφίσταται – αθέμιτος, ενίοτε και κατά κανόνα, ασύμμετρος – προέρχεται από το ενδότερο κράτος και υπαγορεύεται από σταθμίσεις που προκρίνουν την προστασία της εθνικής ασφάλειας², της ανθρώπινης ζωής, της κοινωνικής ειρήνης και ως υπέρτερων έννομων αγαθών.

Εστιάζοντας δε, στην ιδιοπροσωπία του εθνικού παραδείγματος, η κατοχύρωση του δικαιώματος στο απόρρητο της ελεύθερης επικοινωνίας αποκτά προσιθήμενη αξία, αν μνημονεύσουμε τον καθηγητή Τσακυράκη, ο οποίος το 1993, διαπίστωνε – με τον δικό του, αιρετικό και παιγνιώδη τρόπο – τα εξής ενδιαφέροντα : *«Δε θα ήταν υπερβολή αν υποστηρίξει κανείς ότι στην Ελλάδα λίγο θέλει να καθιερωθεί στην πράξη ένα περίεργο δικαίωμα, το δικαίωμα στις υποκλοπές τηλεφωνικών συζητήσεων»*³.

Χωρίς να παραγνωρίζει κανείς τον ιστορικό χρόνο που αφορά ο χαριτωμένα προκλητικός λόγος του Τσακυράκη, είναι γεγονός ότι στα καθ' ημάς, η βεβαρημένη, πολιτική κληρονομιά των πρόσφατων περιόδων που συνδέθηκαν με – διαπιστωμένα ή

*Η παρούσα μελέτη δε συμπεριέλαβε τις εξελίξεις που τυχόν συνδέονται με την άρση του απορρήτου και τη διαχείριση της πληροφορίας σε σχέση με τη λήψη μέτρων προς αποτροπή της εν εξελίξει πανδημίας και ανάσχεσης διασποράς του μολυσματικού ιού SARS-CoV-2.

**Όπου υπήρξε ανάγκη μεταγραφής αποσπασμάτων από κείμενα στην ελληνική γλώσσα, η απόδοση έγινε από τη γράφουσα.

¹ Η παραβίαση του δικαιώματος κατά τον καθηγητή Γ.-Α. Μαγκάκη *«δύναται ... να προσβάλει ... την δημοκρατικήν του πολιτεύματος φύσιν»* · βλ. in «Περί της ποινικής προστασίας του απορρήτου των τηλεφωνημάτων», *ΠοινΧρ*, ΙΔ, σελ. 10 επ. Ως *«τεχνική της εξουσίας»* και *«εργαλείο κοινωνικού ελέγχου»* αντιλαμβάνεται την κρατική επιτήρηση των επικοινωνιών ο Α. Καϊδατζής, ο οποίος υπ' αυτή την έννοια επισημαίνει ότι *«το απόρρητο των επικοινωνιών συνδέεται με έναν ιδιαίτερο τρόπο με τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος»* βλ. in ΚΑΙΔΑΤΖΗΣ (Α.), *«Τηλεπικοινωνιακό απόρρητο και ασφάλεια των επικοινωνιών. Παρατηρήσεις στη ΣΕ (ΕΑ) 456/2007»*, *ΕφημΔΔ*, 2007, σελ. 440 επ.

² Ο καθηγητής Balkin μιλούσε ήδη από την προηγούμενη δεκαετία, για μια νέα μορφή διακυβέρνησης, την οποία προσδιόρισε ως *“national surveillance state”*, με έρεισμα στη συλλογή και ανάλυση πληροφοριών ως μέθοδο ταυτοποίησης και διαχείρισης των υποθέσεων που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της κυβέρνησης. Βλ. in BALKIN (J.), *“The Constitution in the National Surveillance State”*, *Minnesota Law Review*, 2008, vol. 93 n° 1, pp. 1 επ.- κυρίως, σελ. 3 - και επίσης,

διαθέσιμο :
https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1224&context=fss_papers

³ ΤΣΑΚΥΡΑΚΗΣ (Σ.), *«Το απόρρητο της επικοινωνίας – Απόλυτα απαραβίαστο ή ευχή της έννομης τάξης;» ΝοΒ*, 1993, σελ. 995 επ.· βλ. σελ. 995.

εικαζόμενα – περιστατικά υποκλοπών⁴, καθιστά εμφανή την ανάγκη θωράκισης του εν λόγω ατομικού δικαιώματος.

Είναι ευεξήγητη συνεπώς, σε μια δημοκρατική πολιτεία, η ανάγκη ορθολογικής διαχείρισης της πληροφορίας και η διασφάλιση των συναφών εγγυήσεων ως δικαιοκρατικό *sine qua non* του απόρρητου χαρακτήρα της επικοινωνίας. Εξίσου αυτονόητη τεκμαίρεται η επιστημονική και πολιτική κρισιμότητα της συζήτησης που αφορά τους περιορισμούς του δικαιώματος.

Τα δύο αυτά ισοδύναμα συνιστούν τους θεματικούς άξονες της παρούσας μελέτης. Στόχος της είναι η διερεύνηση αρχικά, του επικαιροποιημένου κανονιστικού πλαισίου που αφορά την προστασία του δικαιώματος στο απόρρητο της επικοινωνίας. Κατά δεύτερον, θα επιχειρηθεί η μεθοδολογική προσέγγιση των σταθμίσεων που επιχειρεί η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων και του δικαστηρίου του Στρασβούργου -, κάθε φορά που καλείται, τέμνοντας το προς ρύθμιση πραγματικό, να οριοθετήσει το προστατευτέο πεδίο.

ΜΕΡΟΣ Ι

I. Το δικαίωμα στην ελεύθερη, απόρρητη επικοινωνία: περιεχόμενο και σταθμίσεις σε σχέση με την έννοια της «εθνικής ασφάλειας»

A. Καταγωγικές αφετηρίες και ορολογικές διευκρινίσεις

Εκκινώντας από την ομολογημένη διαπίστωση της ανάγκης «... όπως τεθή η τεχνική πρόοδος υπό τον έλεγχο του δικαίου»⁵, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι η πραγματικότητα σήμερα, μάλλον καθιστά μια τέτοια εναρμόνιση περισσότερο ζητούμενο και λιγότερο εφικτό στόχο. Με άλλα λόγια, είναι εξ' αντικειμένου δύσκολο για τον νομοθέτη να παρακολουθήσει τους εκθετικούς ρυθμούς ανάπτυξης των τηλεπικοινωνιακών και εν γένει, ψηφιακών τεχνολογιών και να οργανώσει σε πραγματικούς χρόνους, επαρκές και αξιόπιστο κανονιστικό πλαίσιο για τη διαρρύθμιση της λειτουργίας βιοτικών σχέσεων που συναρτώνται ευθέως με την τεχνολογία.

Παρά την αναπόφευκτη ωστόσο, χρονοκαθυστέρηση, είναι αυταπόδεικτη η ανάγκη της σχολαστικής και ακριβούς ρυθμιστικής παρέμβασης του νομοθέτη, σε πεδία όπου η τεχνολογία διεκδικεί ρόλο ως προς τους όρους και τις προϋποθέσεις αποτελεσματικής

⁴ Σχετικές αναφορές απαντώνται στην πολιτική επικαιρότητα των δεκαετιών του 1990 και του 2000. Βλ. εντελώς ενδεικτικά: <https://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/ta-skandala-poy-ksekinisan-megalo-fagopoti>, <https://neaselida.gr/efimerida/ta-tripsifia-xyrnoyn-mnimes-apo-ypoklopes/> και

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF_%CF%84%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%B.A%CE%BB%CE%BF%CF%80%CF%8E%CE%BD_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1_\(2004-2005\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF_%CF%84%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%B.A%CE%BB%CE%BF%CF%80%CF%8E%CE%BD_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1_(2004-2005))

⁵ ΨΑΡΟΥΔΑ – ΜΠΕΝΑΚΗ (Α.) in ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (Δ.), «Η νομική προστασία του δικαιώματος για ελεύθερη επικοινωνία», *ΠοινΔικ*, 2009, σελ. 210 επ.· κυρίως, σελ. 211.

άσκησης των δικαιωμάτων. Το δικαίωμα ενός εκάστου στην ελεύθερη, απόρρητη επικοινωνία αποτελεί κατ' εξοχήν, περίπτωση τέτοιου πεδίου συνάντησης δικαίου και τεχνολογίας. Κι αυτό μεταξύ άλλων, επιβεβαιώνει τις λεπτές ισορροπίες που πρέπει να τηρούνται, κάθε φορά που τίθεται ζήτημα υποχώρησης από τον κανόνα της απαρέγκλιτης προστασίας του επικοινωνιακού απορρήτου.

Κατά περιεχόμενο του άρθρου 19 παρ. 1α του Συντάγματος : *«Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο»*. Ήδη, από τον πανηγυρικό χαρακτήρα της διατύπωσης συνάγεται το ειδικό, συμβολικό βάρος που ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 θέλησε να προσδώσει στο δικαίωμα. Η δεδομένη ιστορικοπολιτική συγκυρία τής πολλά υποσχόμενης για τα ατομικά δικαιώματα, εναρκτήριας μεταπολιτευτικής περιόδου καθιστά άλλωστε, ευεξήγητη τη βούληση του συντακτικού νομοθέτη, ο οποίος επιδιώκει να εξασφαλίσει αρραγή προστασία του δικαιώματος⁶.

Αναγόμενοι σε ακόμη προγενέστερες εποχές και πέραν των εθνικής μας δικαιοταξίας, άξιος μνείας παραμένουν οι προερχόμενες από τα ψηφίσματα της Γαλλικής Επανάστασης, συγκριτικές επιρροές. Ειδικότερα, η Εθνική Συντακτική Συνέλευση προχώρησε σε κατάργηση των πιστώσεων που αφορούσαν το διαβόητο «cabinet noir» · το καθεστωτικό δηλαδή, εκείνο όργανο λογοκρισίας που ήταν επιφορτισμένο με τον προληπτικό έλεγχο της αλληλογραφίας. Περαιτέρω, η ίδια Συντακτική Συνέλευση κατοχύρωσε emphaticά στα δύο ψηφίσματα της 10^{ης} Αυγούστου και της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1789, αντιστοίχως, το απαραβίαστο της επιστολικής επικοινωνίας^{7,8}. Σχετική ωστόσο,

⁶ Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου, ότι η διάταξη του άρθρου 19 παρ. 1 δε συνοδεύεται από τη συνήθη σε άλλες συνταγματικές διατάξεις που θεοπιίζουν ατομικά δικαιώματα, επιφύλαξη, ότι δηλαδή, το κατοχυρούμενο δικαίωμα ασκείται ως ο νόμος ορίζει. Τουναντίον, εδώ ορίζεται ρητά ότι πρόκειται για δικαίωμα απολύτως απαραβίαστο. Βλ. αναλυτικά επ' αυτού, αμέσως παρακάτω, σελ. 4 επ.

⁷ Συναφώς : *«Ο απόρρητος χαρακτήρας της αλληλογραφίας είναι απαραβίαστος και δε νοείται παραβίασή του για κανέναν λόγο ούτε από φυσικά, ούτε από νομικά πρόσωπα»*. Περαιτέρω, σε σχέση τη λειτουργία των «cabinets noirs», σημειώνει ο Γ. Φιλάρετος: *«Εν Γαλλία από της εποχής του Λουδοβίκου ΙΑ, η παραβίασις του απορρήτου των επιστολών ήτο νομιμοποιημένη, βαθμηδόν δε ωραγανώθησαν τα cabinets noirs, ήτοι δημόσια γραφεία, εν τοις οποίσι ήσαν διωρισμένοι υπάλληλοι, οφείλοντες ν' αποσφραγίζωσι τας επιστολάς, εν τοις οποίσις υπετίθετο, ότι περιείχοντο έγγραφα ή αποκαλύψεις, ενδιαφέρουσας την ασφάλειαν ή και απλώς την περιέργειαν του αρχηγού της επικρατείας!»* βλ. in *«Το απόρρητον των επιστολών»*, ΘΕΜΙΣ Δ, σελ. 466 επ. · κυρίως, σελ. 468. Βλ. ομοίως, ΤΑΧΟΣ (Α.Ι.), *Το απαραβίαστον του απορρήτου των επιστολών και της εν γένει ανταποκρίσεως – Συμβολή εις την ερμηνεία του άρθρου 20 του συντάγματος της Ελλάδος* (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη – Αθήνα, Π. Σάκκουλας, 1967, σελ. 13 επ.

⁸ Ενδιαφέρον επίσης, παρουσιάζει ο κατηγορηματικός χαρακτήρας του δικαιώματος, όπως ήδη αναγνωρίζονταν από το 1775 · βλ. σχετικά in *arrêt du Conseil du roi du 18 août 1775 : «τα πάντα συνηγορούσι, όπως η μουσική των πολιτών ανταπόκρισις καταταχθή μεταξύ εκείνων των ιερών και οσίων, προ των οποίων τα τε δικαστήρια και οι πολίται οφείλουσι να κλείσωσι τους οφθαλμούς»*, με παραπομπή και μετάφραση ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ (Γ.), *«Το απόρρητον των επιστολών»*, ... , *op.cit.*, υποσ. 7, σελ. 468. Στην ίδια αυτή μελέτη, ο συγγραφέας μνημονεύει μεταξύ των πρώτων ιστορικών καταγραφών περί σεβασμού του επιστολικού απορρήτου τη στάση που επέδειξαν οι Αθηναίοι σε σχέση με τις επιστολές του Φιλίππου του Μακεδόνα προς τη σύζυγό του. Επ' αυτού, βλ. επίσης, *Νέοι Πανδέκται, Πλήρης Συλλογή ... Νομικών Διατριβών*, τόμος πέμπτος, επιμ. Ν. Κουντουριώτου, επ., Αθήνα, εκδ. Γ. Φέξη, 1906, σελ. 838. Στον ίδιο κατηγορηματικό τόνο: *«Επιτυχή χαρακτηρισμό της παραβιάσεως του απορρήτου των επιστολών έδωκεν ο Clermont-Tonnerre, ειπών ότι η παραβίασις «είναι μία εκ των πλέον παραλόγων και ατιμοτέρων εφευρέσεων του δεσποτισμού»»* βλ. in ΤΑΧΟΣ (Α.Ι.),

διάταξη δεν περιλήφθηκε παραδόξως, στη *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1789*, ούτε στα καινοτόμα συνταγματικά κείμενα της ταραχώδους γαλλικής επαναστατικής περιόδου⁹.

Στην ελληνική συνταγματική ιστορία, προ του ισχύοντος Συντάγματος, αξίζει εντελώς επιγραμματικά να υπομνησθεί ότι η πρώτη ρητή, συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος ανατρέχει στο Σύνταγμα του 1844¹⁰, όπου όμως, δεν περιλαμβάνεται ο εμφατικός, επιρρηματικός προσδιορισμός περί απόλυτης προστασίας. Η προσθήκη αυτή πιστώνεται στο διάδοχο συνταγματικό κείμενο του 1864/1911, στο άρθρο 20 του οποίου διακηρύσσεται ότι «*Το απόρρητον των επιστολών είναι απολύτως απαραβίαστον*»¹¹. Προκειμένου δε, για τα συνταγματικά κείμενα του 1927 και 1952, αυτά ευθυγραμμίστηκαν κατά το πνεύμα, προς τα προϊσχύσαντα · απλώς, «*περιέλαβαν προσθήκες που αφορούν τις νεότερες από την επιστολογραφία μορφές επικοινωνίας*»^{12,13}.

Η απόλυτη προστασία του δικαιώματος στο απόρρητο της επικοινωνίας, όπως απαρεγκλίτως παραμένει τυποποιημένη στα συντάγματα της ελληνικής πολιτείας από το 1864 έως και σήμερα, δημιουργεί καταρχάς, ένα ζήτημα λογικής και νομικής ακολουθίας σε σχέση με το αμέσως επόμενο εδάφιο, της ίδιας παραγράφου του άρθρου 19, όπου προβλέπονται οι εξαιρετικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για την άρση του απόρρητου χαρακτήρα της ελεύθερης επικοινωνίας¹⁴.

Ερμηνεύοντας οι εκπρόσωποι της θεωρίας την έννοια του «απολύτως» σε συνδυασμό με την προβλεφθείσα ήδη στις αμέσως επόμενες λέξεις, δυνατότητα κάμψης του κανόνα, υποστήριξαν εκδοχές που κυμαίνονται από τον όλως συμβολικό χαρακτήρα του επιρρήματος μέχρι την έννοια μιας υπαινικτικής ιεράρχησης του δικαιώματος, σε περιπτώσεις όπου λόγω σύγκρουσης με άλλα δικαιώματα, παρίσταται ανάγκη στάθμισης¹⁵.

Το απαραβίαστον του απορρήτου των επιστολών και της εν γένει ανταποκρίσεως – Συμβολή εις την ερμηνεία του άρθρου 20 του συντάγματος της Ελλάδος (διδασκαρική διατριβή), ... , op.cit., υποσ. 7, σελ. 13 και τις εκεί παραπομπές.

⁹ ΜΑΝΕΣΗΣ (Α.Ι.), *Συνταγματικά Δικαιώματα – α' ατομικές ελευθερίες*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 4^η έκδ. 1978, σελ. 233, ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ (Γ.), «Το απόρρητον των επιστολών», ... , op.cit., υποσ. 7, σελ. 468.

¹⁰ Σύνταγμα 1844, άρθρο 14 : «*Το απόρρητον των επιστολών είναι απαραβίαστον*», κατά πιστή μεταγραφή του άρθρου 22 του βελγικού συντάγματος του 1831. Βλ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ (Π.), *Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα*, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2012, σελ. 355 επ.

¹¹ Στη σχετική πρόταση της Επιτροπής επί του Πολιτεύματος της εν Αθήναις Β' των Ελλήνων Συνελεύσεως επισημάνθηκε μετ' επιτάσεως ότι η Επιτροπή «*διά της προσθήκης μιας και μόνης λέξεως ... ησφάλισεν εις το διηνεκές το ατομικόν τούτο παντός ανθρώπου δικαίωμα και προύλαβεν ούτω πάσαν εις το μέλλον κατ' αυτού επιβουλήν*». Βλ. in *Πρακτικά συνεδριάσεων της εν Αθήναις Β' των Ελλήνων Συνελεύσεως*, Ε' 1864, σελ. 80.

¹² ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ (Π.), *Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα*, ... , op.cit., υποσ. 10, σελ. 355 επ.

¹³ Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 18 του Συντάγματος του 1927 : «*Το απόρρητον των επιστολών, τηλεγραφημάτων και τηλεφωνημάτων είναι απολύτως απαραβίαστον*». Περαιτέρω, το άρθρο 20 του Συντάγματος του 1952 ορίζει ότι : «*Το απόρρητον των επιστολών και της καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ανταποκρίσεως είναι απολύτως απαραβίαστον*».

¹⁴ Κατά το άρθρο 19 παρ. 1 εδ. (β) του Συντάγματος : «*Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δε δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων*».

¹⁵ Βλ. in ΛΙΒΟΣ (Ν.), «*Η ποινική προστασία των συνδετικών δεδομένων των τηλεπικοινωνιών*», *Ποινικά Χρονικά ΜΖ*, σελ. 737 επ. · κυρίως, σελ. 742, ΓΕΩΡΓΙΟΥ (Σ.), «*Το απόρρητο της*

Ενδιαμέσως δε, παρεμβάλλονται και άλλες θεωρητικές κατασκευές που διασυνδέουν τον απόλυτο χαρακτήρα του δικαιώματος με τις δυνάμει τριτενεργούσες συνέπειές του¹⁶ ή με την πληρέστερη διασφάλισή του «ενόψει της μονοπωλιακής άσκησης των υπηρεσιών ανταποκρίσεως και επικοινωνίας από το Κράτος»¹⁷.

Στο σημείο αυτό, περιοριζόμαστε να σημειώσουμε εντελώς εισαγωγικά ότι σε κάθε περίπτωση, η επιφύλαξη υπέρ του νόμου ως προς τις προϋποθέσεις άρσης του απορρήτου, μολονότι εισάγει ρωγμή στην έννοια της αδιάσπικτης προστασίας, εντούτοις, δεν κλονίζει τον υψηλό συμβολισμό του δικαιώματος, στην αξιακή κλίμακα του δημοκρατικού πολιτεύματος¹⁸.

Η δυνατότητα άρσης του απόρρητου χαρακτήρα της επικοινωνίας για λόγους αναγόμενους στην επιμέρους κατηγορία της εθνικής ασφάλειας γεννά ζητήματα που συναρτώνται καταρχάς, με τον επικαιροποιημένο, ορολογικό προσδιορισμό της έννοιας της «εθνικής ασφάλειας». Ως ειδικότερη έκφανση της «ασφάλειας» - κατεξοχήν, αόριστης νομικής έννοιας, η συζήτηση περί εθνικής ασφάλειας ανάγεται στην κλασική προβληματική του δίπολου «ελευθερίας – ασφάλειας»¹⁹. Αγαθό «ομότιμο»²⁰ της ελευθερίας, η ασφάλεια, αποτελεί εγγυητική προϋπόθεση για τη διαμόρφωση εκείνου του πλαισίου που θα επιτρέψει την ανάπτυξη της ελεύθερης βούλησης ως θεμελιώδους πλαισίου για την άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων ενός εκάστου υποκειμένου^{21,22}.

επικοινωνίας σήμερα – Σχόλιο στην ΑΠ 1/2017», *ΕφημερΔΔ*, 2017, σελ. 28 επ. · κυρίως, σελ. 33. Εν προκειμένω, δεν πρέπει να παραβλέπεται ωστόσο, η βασική αρχή της τυπικής ισοδυναμίας των συνταγματικών δικαιωμάτων, η οποία είναι εξ' ορισμού ασύμβατη με κάθε έννοια *in abstracto* ιεράρχησης.

¹⁶ Προς αυτή την κατεύθυνση βλ. ΤΣΑΚΥΡΑΚΗΣ (Σ.), «Το απόρρητο της επικοινωνίας – Απόλυτα απαραβίαστο ή ευχή της έννομης τάξης;», ... , *op.cit.*, υποσ. 3, κυρίως, σελ. 997.

¹⁷ Για μια σύνοψη των παράλληλων αυτών ερμηνευτικών προσεγγίσεων βλ. in ΚΑΜΙΝΗΣ (Γ.), «Το απόρρητο της τηλεφωνικής επικοινωνίας», *ΝοΒ*, 1995, σελ. 505 επ. · κυρίως, σελ. 508. Βλ. επίσης, εντελώς ενδεικτικά, επιμέρους παρατηρήσεις in ΜΑΝΕΣΗΣ (Α.Ι.), *Συνταγματικά Δικαιώματα – α' ατομικές ελευθερίες*, ... , *op.cit.*, υποσ. 9, σελ. 236 επ. ΤΑΧΟΣ (Α.Ι.), *Το απαραβίαστον του απορρήτου των επιστολών και της εν γένει ανταποκρίσεως – Συμβολή εις την ερμηνεία του άρθρου 20 του συντάγματος της Ελλάδος* (διδακτορική διατριβή), *op.cit.*, υποσ. 7, σελ. 14 επ.

¹⁸ Το ζήτημα θα αναπτυχθεί περαιτέρω, με *in concreto* τεκμηρίωση των νομολογιακών σταθμίσεων στο δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης βλ. σελ. 19 επ.

¹⁹ Άλλως, κατά την κλασική επιτομική ρήση του Α.Ι. Μάνεση: «*Συνδυασμός ασφαλείας του κράτους και ελευθερίας, επίτευξις ισορροπίας μεταξύ ασφαλείας και ελευθερίας, ιδού το φλέγον πρόβλημα της εποχής μας*» βλ. in *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη (1954-1970)*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1980, σελ. 390 επ. · - κυρίως, σελ. 391.

²⁰ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ (Χ.Δ.), «Από τη “σιγουρότητα” στην ασφάλεια ή από τη νομιμότητα στη σκοπιμότητα», *Τμητικός Τόμος για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη. Δημοκρατία – Ελευθερία – Ασφάλεια*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 2005, σελ. 143 επ. · κυρίως, σελ. 144.

²¹ ΜΑΝΕΣΗΣ (Α.Ι.), *Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος*, τ. ΙΙ, Αθήνα, Σάκκουλας, 1960, σελ. 44 επ., ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ (Α.), «Προλεγόμενα», in ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ (Α.) – ΤΑΚΗΣ (Α.), *Τρομοκρατία και Δικαιώματα – Από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σελ. 11 επ., ΤΣΑΚΥΡΑΚΗΣ (Σ.), «Τρομοκρατία και Ατομικές Ελευθερίες» στην αυτή συλλογή *Τρομοκρατία και Δικαιώματα – Από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, σελ. 223 επ. · κυρίως, σελ. 234.

²² Άλλως, αξιωματικά, όπως το έθεσε στο *Πνεύμα των Νόμων*, ο Montesquieu : «*Η πολιτική ελευθερία συνίσταται στην ασφάλεια ή τουλάχιστον στη γνώμη που έχουμε για την ασφάλειά μας. Αυτή η ασφάλεια*

Εξάλλου, η επίσης διαχρονική θεώρηση του κράτους ως μονοπωλιακού φορέα άσκησης νομιμοποιημένου καταναγκασμού τόσο σε υλικό, όσο και σε κανονιστικό επίπεδο, καθιστά την κρατική εξουσία βασική πηγή διαρκούς διακινδύνευσης των ατομικών ελευθεριών²³. Στο σημείο αυτό ακριβώς, βρίσκεται άλλωστε η ανάγκη επαναφοράς και σύγχρονου αναστοχασμού επί κλασικών - και ήδη επεξεργασμένων - αόριστων νομικών εννοιών, όπως η ασφάλεια : η πρόσληψή τους υπό το φως της εκάστοτε ιστορικής συγκυρίας²⁴ συνιστά τη *raison d'être* και οριοθετεί το εύρος των περιορισμών που υφίστανται τα δικαιώματα καθ' υπαγόρευση των αποφάσεων της κρατικής εξουσίας.

Με δεδομένη πάντως, την αυταξία της ασφάλειας ως ικανής και αναγκαίας συνθήκης για το ευ λειτουργείν του κράτους δικαίου²⁵, έχει κατά καιρούς, αναπτυχθεί ένας ευρύτερος θεωρητικός προβληματισμός περί της ανάγκης κατοχύρωσης αυτοτελούς δικαιώματος στην ασφάλεια. Μια τέτοια προοπτική ωστόσο, θέτει στην πραγματικότητα ζήτημα εσωτερικής ιεράρχησης των δικαιωμάτων και κλονίζει την εμπειδωμένη αντίληψη του φιλελεύθερου δικαιοκρατισμού περί τυπικής ισοδυναμίας των ατομικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα²⁶. Πέραν τούτου, στην προοπτική αυτή λανθάνει ο καθόλου

δέχεται τα δεινότερα πλήγματα με τις δημόσιες ή τις ιδιωτικές κατηγορίες» βλ. μετάφραση Κ. Παπαγιώργη – Π. Κονδύλη, τ. Α', Αθήνα, Γνώση, 1994, σελ. 337.

²³ ΚΑΜΤΣΙΔΟΥ (Ι.), «Το θεμελιώδες δικαίωμα των προσώπων στην ασφάλεια : έννοια περιττή ή επικίνδυνη;» ΔτΑ, 2006, τ. 32, σελ. 1225 επ. και: <http://law-constitution.web.auth.gr/kamtsidou/2013/06/28/%CF%84%CE%BF-%CE%B8%CE%B5%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CF%8E%CE%B4%CE%B5%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%AF%CF%89%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%8E%CF%80%CF%89%CE%BD-%CF%83/>

ΜΑΝΕΣΗΣ (Α.Ι.), «Το πρόβλημα της ασφάλειας του κράτους και η ελευθερία» *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη (1954-1970)*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1980, σελ. 390 επ. – βλ. κυρίως, σελ. 390-392 -, ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ (Α.) «Προλεγόμενα», in ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ (Α.) – ΤΑΚΗΣ (Α.), *Τρομοκρατία και Δικαιώματα – Από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου, ...*, *op.cit.*, υποσ. 21, σελ. 12, ΚΑΤΡΟΥΓΚΑΛΟΣ (Γ.), «Ελευθερία και ασφάλεια στην “κοινωνία της διακινδύνευσης”», *ΝοΒ*, τ. 54, 2006, σελ. 360 επ.

²⁴ ΤΣΑΤΣΟΣ (Δ.Θ.), «Ασφάλεια versus ελευθερία : η ευρωπαϊκή διάσταση» in Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Ασφάλεια και Δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, επιμ. ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ (Χ.) – ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ (Ξ.Ι.) – ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ (Θ.), Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλας, 2005, σελ. 19 επ. · κυρίως, σελ. 21.

²⁵ «Το καθεστώς ελευθερίας, το οποίο ενδέχεται να διέπη εν κράτος, δεν είναι πάντως δυνατόν να εξικνηται μέχρι τοιούτου σημείου, ώστε να αφαιρή εξ' αυτού το θεμελιώδες και ειδικόν γνώρισμά του ως “μηχανισμού καταναγκασμού”, που αποτελεί την ουσίαν κάθε κράτους, ούτε να αλλοιώνη του πρωταρχικόν σκοπόν πάσης κρατικής οργανώσεως, όστις έγκειται εις την συντήρησιν και την προστασίαν αυτής ταύτης της υπάρξεώς της» · βλ. in ΜΑΝΕΣΗΣ (Α.Ι.), «Το πρόβλημα της ασφάλειας του κράτους και η ελευθερία» ... , *op.cit.*, υποσ. 23, σελ. 390.

²⁶ Για «υπερδικαίωμα που θα τείνει, σταθμιζόμενο με τις υπόλοιπες ελευθερίες, να τις παραμερίσει» κάνει λόγο η Καμτσιδού in «Το θεμελιώδες δικαίωμα των προσώπων στην ασφάλεια : έννοια περιττή ή επικίνδυνη;» ... , *op.cit.*, υποσ. 23. Στο ίδιο πνεύμα, ο Ανθόπουλος αναφέρεται σε ένα «“υπερθεμελιώδες δικαίωμα” μπροστά στο οποίο όλα τα άλλα θεμελιώδη δικαιώματα αναπότρεπτα θα υποχωρούν, αφού αυτά εκφράζουν κυρίως ή μόνο τα ατομικά συμφέροντα εκείνων που τα ασκούν, ενώ το “δικαίωμα στην ασφάλεια” αγκαλιάζει ολόκληρη την κοινωνία υπηρετώντας ό,τι είναι σπουδαίο και ωφέλιμο για όλους» · βλ. ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ (Χ.), «Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια», in *Ασφάλεια και Δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης*, επιμ. ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ (Χ.) – ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ (Ξ.Ι.) – ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ (Θ.), Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλας, 2005, σελ. 110 επ. – κυρίως, σελ. 120 -. Ομοίως, ο Παπαθεοδώρου διαβλέπει ένα είδος «ανταγωνιστικού υπερδικαιώματος» (sic) –

αμελητέος κίνδυνος διολίσθησης σε ακრειαστη ιδεολογικοποίηση ενός τέτοιου δικαιώματος στην ασφάλεια.

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής : ΕΣΔΑ), το δικαίωμα στην προστασία του απορρήτου εδράζεται στο άρθρο 8 της Σύμβασης, όπου κατοχυρώνεται το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής²⁷. Μολονότι η προστασία του απορρήτου δεν περιλαμβάνεται ρητά στη γραμματική διατύπωση του άρθρου 8, εντούτοις, κατά πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής: ΕΔΔΑ), το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας²⁸. Σημειωτέον μάλιστα, ότι το ΕΔΔΑ στην έννοια του προστατευτέου τηλεφωνικού απορρήτου στεγάζει και τις τηλεφωνικές επικοινωνίες που γίνονται από υπηρεσιακά τηλέφωνα²⁹.

Ειδικά, η νομολογία του ΕΔΔΑ προκειμένου να καταγνώσει τη συμβατότητα ή απόκλιση του εθνικού κανονιστικού πλαισίου ως προς τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ έχει διαμορφώσει μία σειρά κριτηρίων προς τα οποία παραβάλλει τις επιμέρους εθνικές ρυθμίσεις. Ερμηνεύοντας το δικαστήριο τα κριτήρια που εισάγει το άρθρο 8 παρ. 2 και τα οποία πρέπει να πληρούνται για να θεωρηθεί νόμιμος ο περιορισμός στο δικαίωμα της απόρρητης, ελεύθερης επικοινωνίας, τα κατηγοριοποιεί σε αδρές γραμμές, ως ακολούθως : αρχικά, πρέπει ο περιορισμός να προβλέπεται στον νόμο · να ερείδεται δηλαδή, σε κανόνες δικαίου (*“basis in the domestic law”*: ό,τι περιλαμβάνεται στις πηγές του δικαίου, κατά την εγχώρια τάξη). Επιπροσθέτως, το δικαστήριο εξετάζει σειρά παραμέτρων που συναρτώνται με την ποιότητα του κανονιστικού πλαισίου, υπό την έννοια του *rule of law* - ενδεικτικά : συμβατότητα με τις αρχές του κράτους δικαίου, ευχερής προσβασιμότητα και προβλεψιμότητα³⁰ του κανόνα δικαίου, όπως επίσης και ένα πλέγμα ελάχιστων αναγκαίων εγγυήσεων που αφορούν μεταξύ άλλων, τον κύκλο των πληττόμενων υποκειμένων, τη φύση

βλ. in «Ασφάλεια : δικαίωμα του πολίτη ή άλλοθι ποινικοποίησης;» ... , στην ίδια συλλογή, σελ. 195 επ. - κυρίως, σελ. 217 -.

²⁷ Ειδικότερα, κατά περιεχόμενο του άρθρου 8 ΕΣΔΑ: «1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του. 2. Δεν επιτρέπεται να υπάρξη επέμβασις δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβασις αυτή προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίον, εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν, είναι αναγκαίον δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημοσίαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων».

²⁸ Βλ. εντελώς ενδεικτικά, από την αφειρητική απόφαση του ΕΔΔΑ, *Klass and others v. Germany*, 6 September 1978, παρ. 41, *Copland v. United Kingdom*, 3 July 2007, παρ. 41, *Kvasnica v. Slovakia*, 9 September 2009, παρ. 76, *Iordachi and others v. Moldova*, 14 September 2009, παρ. 29, *Drakšas v. Lithuania*, 31 July 2012, παρ. 52, *Dragojević v. Croatia*, 15 January 2015, παρ. 78, *Szabó and Vissy v. Hungary*, 12 January 2016, παρ. 52 κοκ. Βλ. επιπλέον, ΕΔΔΑ, *Bykov. c. Russie*, 10 mars 2009, όπου το δικαστήριο εξομοιώνει κατ' αναλογία, την ηχογράφηση της επικοινωνίας που πραγματοποιείται με τη χρήση ειδικής καταγραφικής συσκευής ραδιοσυχνοτήτων με την παραβίαση του τηλεφωνικού απορρήτου (παρ. 75 επ., κυρίως, παρ. 79).

²⁹ Βλ. ΕΔΔΑ *Amann c. Suisse*, 16 février 2000, παρ. 44, *Halford c. Royaume Uni*, 25 juin 1997, παρ. 44, *Huvig c. France*, 24 avril 1990, παρ. 25, κοκ.

³⁰ «Accessibility - foreseeability», στην τρέχουσα γλώσσα του δικαστηρίου - βλ. *infra*, σελ. 17 επ. και εντελώς ενδεικτικά, στο σημείο αυτό : ΕΔΔΑ, *Szabó and Vissy v. Hungary*, ..., *op.cit.* υποσ. 28, παρ. 59, *Zakharov v. Russia*, 4 December 2015, παρ. 228 επ., *Iordachi and others v. Moldova*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 37, *Dumitru Popescu c. Roumanie*, 26 avril 2004, παρ. 61 και άλλα πολλά.

της παραβατικής συμπεριφοράς, τις εύλογες υπόνοιες, την ορισμένη διάρκεια του μέτρου, την εποπτεία της διαδικασίας εκ μέρους ανεξάρτητου οργάνου, την υποχρέωση ενημέρωσης του παρακολουθούμενου υποκειμένου³¹ κοκ. Όλα δε, τα προηγούμενα τελούν υπό την αίρεση του αναγκαίου μέτρου, όπως αυτό προσδιορίζεται από τα συγκεκριμένα της δημοκρατικής κοινωνίας³², σε αναφορά δηλαδή με σκοπούς αφορώντες την εθνική ή δημόσια ασφάλεια, την οικονομική ευημερία της χώρας, την προάσπιση της τάξης, την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας, της ηθικής, καθώς επίσης και την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων.

Β. Η εθνική ασφάλεια ως λόγος άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου: εγγενής αντιπαράθεση ή ανάγκη νέων σταθμίσεων;

Ως κατεξοχήν, αόριστη νομική έννοια³³, η εθνική ασφάλεια εμπίπτει στην κατηγορία εκείνη των γενικών ρητρών, των οποίων η χρήση στα κανονιστικά κείμενα και τη νομολογία, συνδέεται κατά τον Μάνεση, με τον κλασικό κίνδυνο διολίσθησης σε «εξουσιαστικά ιδεολογήματα παραπλανητικά και παραμορφωτικά της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας»³⁴. Η αξία και αυτής της κατά Μάνεση επισήμανσης δεν εξαντλείται προφανώς, στην ιστορικότητα της βιβλιογραφικής αναφοράς που την περιέλαβε. Τουναντίον, συμβάλλει ερμηνευτικά στον προσδιορισμό της «εθνικής ασφάλειας» υπενθυμίζοντας ότι όπου αυτή αναγράφεται ως παράμετρος περιοριστική των ατομικών δικαιωμάτων³⁵, απαιτείται αυτοσυγκράτηση εκ μέρους του εφαρμοστή του δικαίου. Η

³¹ Βλ. εντελώς ενδεικτικά : ΕΔΔΑ, *Centrum för Rättvisa v. Sweden*, 19 June 2018, παρ. 105, *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 86, *Zakharov v. Russia* ... , *op.cit.*, υποσ. 30, παρ. 286, *Leander v. Sweden*, 26 March 1987, παρ. 60 – με αναφορά εδώ, κυρίως, σε ζητήματα προσωπικών δεδομένων -, *Klass and others v. Germany*, ..., *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 57 κοκ.

³² Βλ. εντελώς ενδεικτικά : ΕΔΔΑ, *Centrum för Rättvisa v. Sweden*, ... , *op.cit.*, υποσ. 31, παρ. 104, *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 73, *Zakharov v. Russia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 30, παρ. 232, *Dragojević v. Croatia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 84, *Kvasnica v. Slovakia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 80, *Leander v. Sweden*, ... , *op.cit.*, υποσ. 31, παρ. 58-59, *Klass and others v. Germany*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 47 κοκ.

³³ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ (Ν.), *Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων*, Αθήνα, Α.Ν. Σάκκουλας, 1987, σελ. 200 επ. Επίσης, ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ (Π.), «Τεχνολογική εξέλιξη και συνταγματικά δικαιώματα. Οι σύγχρονες περιπέτειες του απορρήτου των ανταποκρίσεων», *NoB*, 1988, σελ. 1511 επ. – κυρίως, σελ. 1516 επ., ΤΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ (Γ.), «Ζητήματα προστασίας του απορρήτου και ελευθερίας του τύπου κατά το άρθρο 370ΠΚ», *Υπεράσπιση*, 1993, σελ. 1449 επ. –κυρίως, 1456 επ. -. Βλ. σχετικώς τη σαφή επισήμανση του ΕΔΔΑ στην απόφαση *Iordachi and others v. Moldova*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 46, όπου το δικαστήριο διαπιστώνει αστοχία του κανονιστικού πλαισίου της Μολδαβίας ως προς τον προσδιορισμό εννοιών, όπως η «εθνική ασφάλεια», η «δημόσια τάξη» η «προστασία της υγείας», η «προστασία των ηθών», η «προστασία των δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων», το «οικονομικό συμφέρον της χώρας», η «προστασία της έννομης τάξης».

³⁴ ΜΑΝΕΣΗΣ (Α.Ι.), «Οι κύριες συνιστώσες του συστήματος θεμελιωδών δικαιωμάτων του Συντάγματος του 1975», *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη (1980-2000)*, τ. II, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 529 επ.· ιδίως, σελ. 541.

³⁵ Πέραν της αναφοράς που έχει ήδη γίνει στο άρθρο 19 παρ. 1β του Συντάγματος, ... , *op.cit.*, υποσ. 14, βλ. επίσης, μνεία περί «άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας» στο άρθρο 48 παρ. 1 του Συντάγματος ως προϋπόθεση για ενεργοποίηση του νόμου που αφορά την κατάσταση πολιορκίας και την αναστολή ισχύος σειράς συνταγματικών διατάξεων. Ομοίως, βλ. στην ΕΣΔΑ σχετικές αναφορές στα άρθρα 8 παρ. 2, 10 παρ. 2 και 11 παρ. 2, όπου η «εθνική ασφάλεια» αποτελεί λόγο

αξιολογική κρίση εξάλλου, για την υπαγωγή μιας πραγματικής κατάστασης στο φάσμα της απειλής ή διακινδύνευσης της εθνικής ασφάλειας εκφεύγει από τα στενά όρια του νομικού χαρακτηρισμού. Συνιστά αυτονοήτως και πολιτική κρίση, στη διαμόρφωση της οποίας εμπιλοχωρούν εξωνομικές εκτιμήσεις που άπτονται της ηθικής και ιστορικής αξιολόγησης του momentum³⁶.

Η εθνική ασφάλεια ως η πιο ευαίσθητη ίσως από τις εκφάνσεις του δημοσίου συμφέροντος, δημιουργεί εξ' ορισμού ζητήματα ταυτοτικού προσδιορισμού και εξειδίκευσης³⁷. Δεδομένου ότι στον πυρήνα της αόριστης αυτής νομικής έννοιας συναποτίθενται πραγματολογικά δεδομένα υψηλής διαβάθμισης σε σχέση με την εμπιστευτικότητά τους, είναι περίπου βέβαιο ότι η επίκληση της εθνικής ασφάλειας ως λόγου περιοριστικού ενός δικαιώματος – του επικοινωνιακού απορρήτου ή άλλου – δε συνοδεύεται - και δε μπορεί να συνοδεύεται - από παράθεση του σύνολου αποδεικτικού υλικού. Κατά κανόνα μάλιστα, στη σχετική απόφαση του αρμόδιου οργάνου δεν καταγράφονται τα πραγματικά εκείνα περιστατικά που φέρονται αιτιωδώς διασυνδεδεμένα με την έννοια του κινδύνου ή της απειλής για την εθνική ασφάλεια.

Η υπενθύμιση αυτή επαναφέρει το ζήτημα του εύρους και των ορίων του δικαστικού ελέγχου σε πεδία της διοικητικής δράσης συναρτώμενα ευθέως ή εμμέσως, με διαφαινόμενες ή εικαζόμενες παραμέτρους της εθνικής ασφάλειας. Τούτο σημαίνει ότι εδώ, ο δικαστικός έλεγχος υπολείπεται σε βάθος, αποτελεσματικότητα και κυρίως, ενδελέχεια ως προς το διερευνώμενο πραγματολογικό υλικό. Προφανής συνέπεια αυτού του ελλείμματος : η κατάληψη πεδίων της διοικητικής δράσης, επί των οποίων ασκείται ελλιπής – αβαθής, κατά μία έννοια - δικαστικός έλεγχος, με συνακόλουθη απομείωση της προστασίας του δικαιώματος³⁸. Το δικαιοκρατικό αυτό έλλειμμα εγείρει αυτονόητους προβληματισμούς ως προς την ανάγκη συγκλίσεων μεταξύ της διασφάλισης των υπέρτερων – πλην όμως, ατελώς προσδιοριζόμενων - εθνικών συμφερόντων και της προστασίας του ατομικού δικαιώματος, η ακεραιότητα του οποίου φαίνεται να τίθεται σε διακινδύνευση.

δυναμικής περιστολής των δικαιωμάτων στην ιδιωτικότητα, στην ελευθερία της έκφρασης, καθώς επίσης και στο δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, αντιστοίχως.

³⁶ Με άλλα λόγια, πρόκειται για την κατά Dworkin επιδιωκόμενη ισορροπία μεταξύ ασφάλειας και δικαιωμάτων, η οποία *a priori* δε νοείται ως αμιγής νομική κρίση, χειραφετημένη από ηθικές, αξιολογικές εκτιμήσεις. Βλ. και ΤΣΙΦΤΣΟΓΛΟΥ (Α.), *Δημόσια ασφάλεια και ιδιωτικότητα*, Πρόλογος: Σ.Ι. Φλογαϊτης, Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2015, σελ. 40 επ.

³⁷ Στο ευρύτερο πεδίο της εθνικής ασφάλειας για παράδειγμα, το ΕΔΔΑ φαίνεται να συγκαταλέγει και τη συλλογή πληροφοριών που συνδέονται με την αντικατασκοπεία – βλ. ΕΔΔΑ *Amann c. Suisse*, ... , *op.cit.*, υποσ. 29, παρ. 26. Βλ. σχετικά με τον ορολογικό προσδιορισμό της εθνικής ασφάλειας και in ΕΔΔΑ, *Campbell CHRISTIE v. the United Kingdom*, 27.06.1994, sec. B.

³⁸ Πρβλ αναλογίες με τη θεωρία του «*state secrets privilege*» και «*judicial deference*», αποχή δηλ. της δικαστικής εξουσίας λόγω διάκρισης των εξουσιών in ΤΣΙΦΤΣΟΓΛΟΥ (Α.), *Δημόσια ασφάλεια και ιδιωτικότητα*, ... , *op.cit.*, υποσ. 36, σελ. 55 επ. και 59 επ.

Ειδικότερα, να υπενθυμίσουμε εν συντομία ότι το εγχώριο κανονιστικό πλαίσιο³⁹ διακρίνει μεταξύ αιτημάτων περί άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας⁴⁰ και λοιπών αιτημάτων που αφορούν τη διακρίβωση σειράς αδικημάτων – κακουργημάτων στην πλειονότητά τους και αυταποδεικτως, υψηλής επικινδυνότητας – περιοριστικά απαριθμούμενων στον νόμο⁴¹. Η διαδικασία διαφοροποιείται μεταξύ των δύο κατηγοριών, τόσο ως προς το αποφασίζον όργανο, όσο και ως προς το περιεχόμενο και τη μέγιστη διάρκεια ισχύος της απόφασης περί άρσης⁴². Στην περίπτωση που την άρση υπαγορεύουν λόγοι εθνικής ασφάλειας, η αυστηρότητα της διαδικασίας εν πολλοίς, κάμπτεται κυρίως, ενόψει της ανάγκης για αποτελεσματική πρόληψη και διασφάλιση της εθνικής ακεραιότητας και των αυτοδίκαιων προνομίων του κράτους.

Προκειμένου λοιπόν για αίτημα άρσης του απορρήτου κατ' επίκληση λόγων «εθνικής ασφάλειας», το αίτημα υποβάλλεται αποκλειστικά από δημόσια αρχή (δικαστική, πολιτική, στρατιωτική, αστυνομική). Αποφασίζον όργανο είναι ο Εισαγγελέας Εφετών του τόπου της αιτούσας αρχής ή του τόπου, όπου πρόκειται να επιβληθεί η άρση, εκτός αν η αιτούσα

³⁹ Ν. 2225/1994 (ΦΕΚ 121Α/20.07.1994), περί της «... προστασία[ς] της ελευθερίας της ανταπόκρισης και επικοινωνίας και άλλες διατάξεις». Πρόκειται για εκτελεστικό του Συντάγματος νόμο (άρθρο 19Σ.), ο οποίος «περιέχει κατά κύριο λόγο δικονομικού περιεχομένου διατάξεις αφορώσες την διαδικασία επιτρεπτής άρσεως του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και την διακρίβωση σοβαρών εγκλημάτων ...» βλ. in LIBO (N.), «Η ποινική προστασία των συνδεδειγμένων δεδομένων των τηλεπικοινωνιών», ... , *op.cit.*, υποσ. 15, σελ. 737 επ.· κυρίως, σελ. 750.

⁴⁰ Άρθρο 3 ν. 2225/1994.

⁴¹ Άρθρο 4 ν. 2225/1994. Με πρόσφατη ωστόσο, τροποποίηση του άρθρου 34 ΚΠΔ διά του άρθρου 43 του ν. 4640/2019 (ΦΕΚ 190Α/30.11.2019) διευρύνθηκε ο κύκλος των αδικημάτων, η διακρίβωση των οποίων δικαιολογεί την άρση του απορρήτου. Ειδικότερα, το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 34 παρ. 1 ΚΠΔ διαμορφώνεται πλέον ως εξής: «Ειδικώς η πρόσβαση σε κάθε πληροφορία ή στοιχείο του τηλεπικοινωνιακού απορρήτου (ν. 2225/1994) επιτρέπεται στις περιπτώσεις κατά τις οποίες αποτυπώνεται και τεκμηριώνεται η αντικειμενική υπόσταση κακουργήματος». Η διεύρυνση αυτή θέτει σοβαρά ζητήματα συμβατότητας της διάταξης με το άρθρο 19 παρ.1 Σ, δεδομένου ότι στον κλειστό κατάλογο (*numerus clausus*) του άρθρου 4 του ν. 2225/1994, προστίθεται πλέον και η κατηγορία των μη περιοριστικώς απαριθμούμενων κακουργημάτων του τροποποιημένου άρθρου 34 ΚΠΔ. Όπως επισημαίνει σε σχετικές παρατηρήσεις της η Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών: «Ενόψει των αυστηρών και εμφατικών ... διατυπώσεων του συνταγματικού κειμένου ο νομοθέτης επιτρέπεται να προβλέψει τη δυνατότητα της δικαστικής εξουσίας να διατάξει την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών μόνο για την διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Για να μπορεί δε να ελεγχθεί από την δικαστική εξουσία αν το αδίκημα για το οποίο επιχειρείται η άρση του απορρήτου είναι όντως “ιδιαιτέρως σοβαρό” καθώς και αν τηρείται η συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 τελευταίο εδάφιο), απαιτείται στην διάταξη, με την οποία προβλέπονται οι περιπτώσεις για τις οποίες επιτρέπεται η άρση, να προσδιορίζονται επακριβώς και εξατομικευμένα τα επιμέρους αδικήματα, για τα οποία επιτρέπεται να επιχειρηθεί αυτή η τόσο σημαντική επέμβαση στον ιδιωτικό βίο του θιγόμενου προσώπου. Γενικές περιγραφές, ή περιγραφές με βάση «οικογένειες» αδικημάτων δεν πληρούν τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις». Βλ. συναφώς, παρατηρήσεις ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ (Α.), «Ανησυχία από το νέο καθεστώς άρσης του απορρήτου», *ΤΑ ΝΕΑ*, 20.12.2019.

⁴² Άρθρο 5 ν. 2225/1994.

αρχή διαθέτει βάσει ειδικής νομοθετικής διάταξης Εισαγγελικό λειτουργό επιφορτισμένο κατ' αποκλειστικότητα με τα οικεία καθήκοντα^{43,44} .

Ενώ δηλαδή, στις περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για τη διακρίβωση των ρητά απαριθμούμενων στον νόμο, αδικημάτων, η απόφαση λαμβάνεται από δικαστικό συμβούλιο⁴⁵ - όργανο, με υψηλότερα ασφαλώς, εκέγγυα αξιοπιστίας σε σχέση με τη μονοπρόσωπη εισαγγελική αρχή -, στις περιπτώσεις της εθνικής ασφάλειας, ο νομοθέτης προτάσσει την οικονομία και ταχύτητα της διαδικασίας σε βάρος των δικονομικών εγγυήσεων⁴⁶.

Κατά δεύτερον, η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας δεν είναι αναγκαίο να περιλαμβάνει το όνομα των πληττόμενων από το μέτρο, υποκειμένων⁴⁷, ούτε συναφή αιτιολογία για τους λόγους άρσης⁴⁸. Αυτό πρακτικά οδηγεί στη δυνατότητα άρσης του απορρήτου σε βάρος όχι ατομικά προσδιορισμένων φυσικών προσώπων, αλλά με μόνη την αναφορά στο γεωγραφικό εύρος μιας περιοχής. Πρόκειται για ένα είδος διευρυμένης διαδικασίας άρσης του απορρήτου, ευρύτερα γνωστής υπό τον μη νομικό όρο «μαζικές ή χωρικές άρσεις»⁴⁹, όπου η νομιμότητα του περιορισμού θα μπορούσε να ελεγχθεί με κριτήριο την κατά Μάνεση και Μανιτάκη παραβολή της προς

⁴³ Βλ. άρθρο 3 παρ. 1 του ν. 2225/1994. Ενδεικτικά, βλ. τη χαρακτηριστική περίπτωση της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (εφεξής: ΕΥΠ), κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 5 παρ. 3 του ν. 3649/2008 (ΦΕΚ 39Α/03.03.2008), όπου «...αποσπάται ύστερα από απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου ένας εισαγγελικός λειτουργός για χρονικό διάστημα που δε μπορεί να υπερβεί την τριετία, ο οποίος ελέγχει τη νομιμότητα των ειδικών επιχειρησιακών δράσεων της, που αφορούν θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου ... ».

⁴⁴ Να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον νόμο – βλ. το προπαρατεθέν άρθρο 3 παρ. 2 εδ. (β) του ν. 2225/1994 - «ο ... κατά περίπτωση, αρμόδιος εισαγγελικός λειτουργός αποφασίζει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου».

⁴⁵ Μόνο κατ' εξαίρεση και σε επείγουσες περιπτώσεις, η απόφαση λαμβάνεται κατ' αρχάς, από Εισαγγελέα και ακολούθως, το αίτημα εισάγεται στο δικαστικό συμβούλιο. Βλ. τις δύο εκδοχές in 4 παρ. 4 και παρ. 6 του ν. 2225/1994.

⁴⁶ Εύλογο προβληματισμό για τις κατεπείγουσες διαδικασίες εκφράζει η καθηγήτρια Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι, κατά την άποψη της οποίας: «Για την εξυπηρέτηση καταστάσεων επείγοντος ορθότερο θα ήταν να προβλεφθεί η δημιουργία ενός θεσμού “δικαστικών συμβουλίων υπηρεσίας” ή να εξαρτηθεί πάντως η επείγουσα άρση του απορρήτου και από τη σύμφωνη γνώμη του Προέδρου Εφετών» βλ. in Μοντέλα επιτήρησης στο κράτος ασφάλειας και δίκαιη ποινική δίκη, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 45. Έντονη κριτική στη διαδικασία άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και στο προστατευτικό κανονιστικό πλέγμα που θέτει τη δράση της ΕΥΠ σε ένα είδος οιονεί απυρόβλητου, ασκεί ο Γ. Κατρούγκαλος – από τις σπάνιες περιπτώσεις που αποτιμάται κριτικώς από τη θεωρία το κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας της ΕΥΠ -. Βλ. in «Ελευθερία και ασφάλεια στην “κοινωνία της διακινδύνευσης” – Το παράδειγμα των παρακολουθήσεων», ... , *op.cit.*, υποσ. 23, σελ. 360 επ.· κυρίως, σελ. 373-374.

⁴⁷ Ομοίως, ούτε στοιχεία που αφορούν τη διεύθυνση διαμονής, εφόσον η τελευταία είναι γνωστή· βλ. άρθρο 5 παρ. 1 σε συνδυασμό με παρ. 2 ε. (α) και (β) του ν. 2225/1994.

⁴⁸ Οι συνέπειες της εκ του νόμου πρόβλεψης για το ελάχιστο αναγκαίο σύνολο στοιχείων που περιλαμβάνονται στη διάταξη περί άρσης του απορρήτου σε σχέση με το επαυξημένο περιεχόμενο που απαιτείται στις περιπτώσεις άρσης για διακρίβωση εγκλημάτων, θα αναπτυχθούν στις επόμενες σελίδες βλ. σελ. 26 επ.

⁴⁹ Πρβλ : «surveillance de masse» ή «mass surveillance», στην τρέχουσα ορολογία του ΕΛΔΑ.

τον ακόλουθο κανόνα : «η αφαίρεσις της ελευθερίας από ωρισμένους να μη δημιουργή κινδύνους διά πάντας»⁵⁰.

Μολονότι το ΕΔΔΑ δεν αξιολογεί επί της αρχής ως συλλήβδην αντιβαίνουσες στην ΕΣΔΑ τις αποφάσεις περί μαζικών παρακολουθήσεων, εντούτοις, επιμένει στον έλεγχο τέτοιων μέτρων βάσει κριτηρίων, με παραβολή προς τα οποία, καθορίζεται η συμβατότητα των μέτρων σε σχέση με τις κανονιστικές απαιτήσεις του άρθρου 8. Σημειωτέον δε ότι στην πρόσφατη απόφασή του *Big Brother Watch v. the United Kingdom*⁵¹, το ΕΔΔΑ φαίνεται να αμβλύνει τις επιφυλάξεις του ως προς τη νομιμότητα των μαζικών παρακολουθήσεων αναγνωρίζοντας ότι πρόκειται για «πολύτιμο εργαλείο σε σχέση την επίτευξη νόμιμων και θεμιτών στόχων, δεδομένου ιδιαιτέρως του τρέχοντος επιπέδου απειλής τόσο στο επίπεδο της διεθνούς τρομοκρατίας, όσο και στο επίπεδο της βαριάς εγκληματικότητας»⁵². Στο σημείο αυτό, διαφαίνεται υποχώρηση της κριτικής προσέγγισης του δικαστηρίου ως προς την πρακτική των διάχυτων, μη εξατομικευμένων παρακολουθήσεων⁵³. Οι λόγοι μολονότι ευχερώς ερμηνεύσιμοι, καθώς συνδέονται πρωτίστως, με τη διαρκή όξυνση της τρομοκρατικής απειλής, στις δυτικές κοινωνίες, δεν παύουν ωστόσο, να προκαλούν ανησυχία ως προς την ακεραιότητα του δικαιώματος, στο παρόν και στο μέλλον.

Στη *Big Brother Watch*, ενώ το δικαστήριο θεώρησε μη νόμιμες τις υπό κρίση μαζικές παρακολουθήσεις ως μη πληρούσες τις προϋποθέσεις του άρθρου 8 παρ. 2, εντούτοις, emphaticά διαπιστώνει την εν γένει και επί της αρχής συμβατότητα των μέτρων

⁵⁰ Βλ. in MANITAKΗΣ (Α.), «Προλεγόμενα», in MANITAKΗΣ (Α.) – ΤΑΚΗΣ (Α.), *Τρομοκρατία και Δικαιώματα – Από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου, ...*, *op.cit.*, υποσ. 21, σελ. 14.

⁵¹ ΕΔΔΑ, *Big Brother Watch and others v. the United Kingdom*, 13 September 2018.

⁵² Βλ. ειδικότερα, στην αυτή απόφαση, *op.cit.*, υποσ. 51, παρ. 386.

⁵³ Βλ. ΡΑΜΜΟΣ (Χ.), «Μαζικές παρακολουθήσεις και ατομική ελευθερία», *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 06.10.2019, <https://www.kathimerini.gr/1045862/opinion/epikairothta/politikh/mazikes-parakoloy8hseis-kai-atomikh-eley8eria> Βλ. CHRISTAKIS (Th.), Interview sur la «Surveillance de masse et ΕΔΔΑ», <https://www.nextinpact.com/news/107035-surveillance-masse-et-EΔΔA-interview-theodore-christakis.htm>, όπου ο ερωτώμενος στο πλαίσιο επίκαιρης συνέντευξης, καθιστά σαφές ότι η απόφαση *Big Brother Watch* του ΕΔΔΑ δε συνιστά θρίαμβο υπέρ της προστασίας του απορρήτου και της ιδιωτικότητας. Διαβλέπει μάλλον «πύρρειο» νίκη και αμφιθυμία του δικαστηρίου. Επίσης, CHRISTAKIS (Th.), «A fragmentation of EU/ΕΔΔΑ law on mass surveillance. Initial thoughts on the Big Brother Watch judgement», <https://europeanlawblog.eu/2018/09/20/a-fragmentation-of-eu-EΔΔA-law-on-mass-surveillance-initial-thoughts-on-the-big-brother-watch-judgment/>, FOEGLE (J.-Ph.), «La Cour Européenne des Droits de l'Homme procède à une condamnation en demi-teinte de la surveillance «de masse»», *La Revue des droits de l'homme*, 2018 - <https://journals.openedition.org/revdh/4865>, MILANOVIC (M.), «ΕΔΔΑ judgement in Big Brother Watch v. UK», <https://www.ejiltalk.org/ecthr-judgment-in-big-brother-watch-v-uk/>, PEYROU (S.), «Big Brother Watch et autres c. R.U., ΕΔΔΑ, 13 septembre 2018: validation du principe de la surveillance de masse mais encadrement étroit de ses modalités», <http://www.gdr-elsj.eu/2018/10/02/informations-generales/big-brother-watch-et-autres-c-royaume-uni-cour-edh-13-septembre-2018-validation-du-principe-de-la-surveillance-de-masse-mais-encadrement-etroit-de-ses-modalites/>, VERMEULEN (J.), «Big Brother may continue watching you», <https://strasbourgobservers.com/2018/10/12/big-brother-may-continue-watching-you/>, WOODS (L.), «Analysis of the ECtHR judgement in Big Brother Watch: part 1», <http://eulawanalysis.blogspot.com/2018/09/analysis-of-ecthr-judgment-in-big.html>.

μαζικής παρακολούθησης με τα κριτήρια της ΕΣΔΑ⁵⁴. Στην απόφασή του *Szabó and Vissy v. Hungary*⁵⁵, δύο χρόνια νωρίτερα, το ΕΔΔΑ είχε επιμείνει περισσότερο στην ανάγκη προσδιορισμού των παρακολουθούμενων υποκειμένων και συγκεκριμένης διασύνδεσής τους με την πρόληψη της τρομοκρατικής απειλής εκτιμώντας ότι οι γενικόλογες αναφορές σε δυσχερώς ταυτοποιούμενες κατηγορίες προσώπων δεν πληρούν τα κριτήρια των νόμιμων περιορισμών της ΕΣΔΑ⁵⁶. Στο ίδιο πνεύμα, το δικαστήριο, στην απόφασή του *Roman Zakharov v. Russia*⁵⁷, του 2015 διαπιστώνει παραβίαση του άρθρου 8, καθώς ο ρωσικός νόμος επέτρεπε, μεταξύ άλλων, την άρση του τηλεφωνικού απορρήτου με μόνη την αναφορά στη χωρική έκταση περιοχών⁵⁸, συνδεδεμένων με τη διερεύνηση εγκληματικών ενεργειών. Ορθώς το δικαστήριο επισημαίνει ότι εν προκειμένω, η διακριτική ευχέρεια του

⁵⁴ Δεν παραλείπει ωστόσο, το δικαστήριο να επισημάνει ότι ενώ τα κράτη – μέλη διαθέτουν ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας ως προς την επιλογή του συστήματος παρακολούθησης – στοχευμένη ή μαζική (targeted or bulk) –, εντούτοις, το εύρος και τα όρια της διακριτικής ευχέρειας είναι στενότερα σε ό,τι αφορά την υλοποίηση του συστήματος που έχει τελικώς επιλέξει το κράτος. Βλ. *Big Brother Watch and others v. The United Kingdom*, παρ. 315 – κατ’ ακρίβεια : « ... ενώ τα κράτη – μέλη διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή του προσφορότερου μέσου παρακολούθησης για την προστασία της εθνικής ασφάλειας, το θεμιτό εύρος της ευχέρειας ως προς την υλοποίηση του μέτρου παρακολούθησης είναι υποχρεωτικά πιο περιορισμένο. Προς αυτή την κατεύθυνση, το Δικαστήριο έχει θεσπίσει έξι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται κατ’ ελάχιστον, τόσο κατά τις μαζικές, όσο και σε σχέση με τις υπόλοιπες παρεμβάσεις στον απόρρητο χαρακτήρα της επικοινωνίας, με στόχο τον επαρκώς προβλέψιμο χαρακτήρα της διαδικασίας να είναι προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος της κατάχρησης εξουσίας ... ». Βλ. και σχετικές παρατηρήσεις in FOEGLE (J.-Ph.), “La Cour Européenne des Droits de l’Homme procède à une condamnation en demi-teinte de la surveillance «de masse»”, ... , *op.cit.*, υποσ. 53.

⁵⁵ ΕΔΔΑ, *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28. Βλ. PEYROU (S.), “Surveillance de masse: un coup d’arrêt aux derives de la lutte antiterroriste (ΕΔΔΑ, Szabo e Vissy c. Hongrie, 12 janvier 2016)”, <http://www.gdr-elsj.eu/2016/01/30/droits-fondamentaux/surveillance-de-masse-un-coup-darret-aux-derives-de-la-lutte-antiterroriste-ΕΔΔΑ-szabo-et-vissy-c-hongrie-12-janvier-2016/>.

⁵⁶ Βλ. στην ίδια απόφαση του ΕΔΔΑ, *verbatim*, παρ. 67: «Οι αρχές δεν είναι κατά καμία έννοια υποχρεωμένες να αποδείξουν την πραγματική ή εικαζόμενη σχέση μεταξύ των “αφορώμενων” προσώπων και της πρόληψης τρομοκρατικής απειλής». Βλ. ωστόσο, ΕΔΔΑ, *Centrum for Rättvisa v. Sweden*, ..., *op.cit.*, υποσ. 31, κυρίως παρ. 112, με παραπομπές σε ΕΔΔΑ, *Weber and Saravia v. Germany*, 29 June 2006 και *Liberty and others v. The United Kingdom*, 1 July 2008: “Το Δικαστήριο αναγνώρισε ρητά ότι οι εθνικές αρχές διαθέτουν ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας ως προς την επιλογή του προσφορότερου μέσου για την επίτευξη του θεμιτού σκοπού προστασίας της εθνικής ασφάλειας (πρβλ *Weber and Saravia*). Στις αποφάσεις *Weber and Saravia* και *Liberty and Others*, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι το καθεστώς μαζικών παρακολουθήσεων δεν εκφεύγει καθαυτό της προαναφερόμενης διακριτικής ευχέρειας. Δεδομένης της αιτιολογίας που υιοθετεί το Δικαστήριο σ’ αυτές τις αποφάσεις και λαμβάνοντας υπόψη τις τρέχουσες απειλές που αντιμετωπίζουν πολλά συμβαλλόμενα κράτη (περιλαμβανομένων της διεθνούς τρομοκρατίας και άλλων σοβαρών εγκληματικών δραστηριοτήτων, όπως διακίνηση ναρκωτικών, εμπορία ανθρώπων, σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκων και κυβερνοέγκλημα), καθώς επίσης και την τεχνολογική πρόοδο που δυσχεραίνει σημαντικά την ηλεκτρονική ανίχνευση των τρομοκρατών και λοιπών παραβατών, σε συνδυασμό με την αδυναμία ενισχυμένου των δικτύων εκπομπής των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η απόφαση περί ενεργοποίησης συστήματος μαζικών παρακολουθήσεων, με στόχο την ταυτοποίηση απειλών κατά της εθνικής ασφάλειας, μη επακριβώς προσδιορισμένων, εξακολουθεί να εμπίπτει στη διακριτική ευχέρεια των κρατών».

⁵⁷ ΕΔΔΑ, *Roman Zakharov v. Russia*, ..., *op.cit.*, υποσ. 30, παρ. 245 επ.

⁵⁸ Και χωρίς την ανάγκη περαιτέρω ταυτοποίησης των παρακολουθούμενων υποκειμένων.

εθνικού νομοθέτη υπερβαίνει κατά πολύ το αναγκαίο μέτρο των νόμιμων περιορισμών, όπως αυτό προσδιορίζεται στην παρ. 2 του άρθρου 8⁵⁹.

Έχει αξία να υπομνησθεί ότι με τη θέση που υιοθετεί το δικαστήριο στις αποφάσεις *Centrum for Rättvisa v. Sweden*⁶⁰ και *Big Brother Watch and others v. the United Kingdom*⁶¹, - εκδοθείσες, αμφότερες το 2018 -, αμβλύνει τα κριτήριά του, αρκούμενο για την επιβολή του μέτρου των μαζικών παρακολουθήσεων, στην επίκληση της έννοιας των «απροσδιόριστων απειλών» («*unknown threats*») για την εθνική ασφάλεια. Ειδικότερα, συνδέει τις απειλές αυτές με τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της τεχνολογίας, η οποία καθίσταται πολλαπλώς αξιοποιήσιμη και στο πεδίο της βαριάς εγκληματικότητας και της τρομοκρατικής απειλής. Συνεπώς – κατά το σκεπτικό του δικαστηρίου – η διεύρυνση του κύκλου των παρακολουθούμενων προσώπων ενισχύει την προληπτική δράση και την αποτελεσματικότητα της πολιτείας στο πεδίο της προστασίας του απορρήτου εναντίον όσων προσπαθούν να το διεμβολίσουν εκμεταλλευόμενοι τις επαυξημένες δυνατότητες της τεχνολογίας.

Η εννοιολογική ασάφεια όμως, των «απροσδιόριστων απειλών» ως όρος που περιλαμβάνεται στο σκεπτικό του δικαστή, στην πραγματικότητα, συνιστά χαλάρωση των κριτηρίων σε σχέση με την προηγούμενη θέση του δικαστηρίου περί της ανάγκης ύπαρξης εύλογων υποψιών⁶² - προϋπόθεση για την επιβολή μέτρων τηλεφωνικής παρακολούθησης -. Αυτό μπορεί να αναγνωσθεί και ως υποχώρηση του ΕΔΔΑ υπέρ της επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας των διοικητικών μηχανισμών πρόληψης κατ' επίκληση της ανάγκης για έγκαιρη συλλογή κρίσιμων πληροφοριών, προς αποτροπή εγκληματικών ενεργειών. Σε κάθε περίπτωση πάντως, δε μπορεί να μην επισημανθεί το γεγονός ότι πρόκειται για διεύρυνση που δημιουργεί προβληματισμό σε σχέση με τα *minima* του κράτους δικαίου, ενώ παράλληλα σηματοδοτεί αξιοσημείωτη μεταβολή στις θέσεις του δικαστηρίου⁶³. Πολλώ δε μάλλον που ήδη στην απόφαση *Szabó and Vissy v. Hungary*, το ΕΔΔΑ είχε πειστικά διακρίνει και ρητά επισημάνει τον κίνδυνο που εγκυμονεί η χαλάρωση του κριτηρίου των

⁵⁹ MILANO (L.), “La conventionnalité de la législation anti-terroriste française”, *RDLF*, 2017, chron. n° 28 - <http://www.revuedlf.com/EΔΔΑ/la-conventionnalite-de-la-legislation-anti-terroriste-francais/>.

⁶⁰ ΕΔΔΑ, *Centrum for Rättvisa v. Sweden*, ... , *op.cit.*, υποσ. 31, παρ. 112,

⁶¹ ΕΔΔΑ, *Big Brother Watch v. the United Kingdom*, ... , *op.cit.*, υποσ. 51, παρ. 314.

⁶² Βλ. εντελώς ενδεικτικά: *Zakharov v. Russia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 30, παρ. 192 επ., *Iordachi and others v. Moldova*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 51, *Dragojević v. Croatia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 114 επ. κοκ.

⁶³ Βλ. MILANOVIC (M.), σε διάλογο με τον Russel BUCHAN in “ΕΔΔΑ judgement in Big Brother Watch v. UK”, ... , *op.cit.*, υποσ. 53. Ο BUCHAN παρατηρεί με αφορμή την απόφαση Big Brother Watch: «Πρόκειται για αισθητή μεταβολή στην υφιστάμενη νομολογία, η οποία συνιστά αρκετά επικίνδυνη εξέλιξη. Στην προηγούμενη νομολογία του, το Δικαστήριο θεωρούσε ότι το μέτρο της “παρακολούθησης” μπορεί να γίνει δεκτό μόνο σε περιπτώσεις που είναι “απολύτως αναγκαίο”, όπου δηλαδή, υπάρχει “εύλογη υποψία” ότι τα πρόσωπα επί των οποίων πρόκειται να εφαρμοστεί το μέτρο εμπλέκονται σε ενέργειες, η εξέλιξη των οποίων επιβάλλεται να ανασχεθεί για λόγους δημοσίου συμφέροντος [Klass κλπ] ... Πράγματι, σε σχέση με υποθέσεις μαζικών παρακολουθήσεων, παρατηρούμε ότι το Δικαστήριο στην απόφαση Szabó εξέφρασε “σοβαρή ανησυχία” ως προς την ανάγκη τέτοιων επιχειρήσεων ακριβώς επειδή πρόκειται για έλεγχο γενικού και διερευνητικού χαρακτήρα και όχι για ειδική και στοχευμένη έρευνα σε βάρος υπόπτων».

«εύλογων υποψιών» ως προς τη διαμόρφωση ευνοϊκών συνθηκών για ασύμμετρη διάχυση των μαζικών τηλεφωνικών παρακολουθήσεων⁶⁴.

Σε κάθε περίπτωση, η συγκατάνευση του ΕΔΔΑ επί της αρχής, στα μέτρα μαζικών παρακολουθήσεων, με ασφαλιστική δικλίδα την τήρηση των συνήθων διαδικαστικών εγγυήσεων του άρθρου 8 παρ. 2 – όπως αυτές έχουν αναπτυχθεί από τη νομολογία του δικαστηρίου – δημιουργεί την εντύπωση ότι το ΕΔΔΑ αντισταθμίζει τις θεμιτές παραβιάσεις της ιδιωτικότητας, με ένα πλέγμα διαδικαστικών κανόνων. Η ακριβής τήρηση αυτών των κανόνων καταφάσκει τη νομιμότητα της επέμβασης οδηγώντας πάντως, τη θεωρία σε προβληματισμούς περί υπερβολικής «διαδικαστικοποίησης» του πεδίου προστασίας των δικαιωμάτων⁶⁵.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει πάντως, το γεγονός ότι στην απόφαση *Big Brother Watch and others v. the United Kingdom*, οι μαζικές άρσεις του τηλεφωνικού απορρήτου έλαβαν χώρα για λόγους εθνικής ασφάλειας. Στις προηγούμενες αποφάσεις ωστόσο, όπου το ΕΔΔΑ δεν αρκέστηκε στην αόριστη επίκληση «απροσδιόριστων απειλών», αλλά εξάρτησε τη νομιμότητα της απόφασης για μαζικές παρακολουθήσεις από την ύπαρξη «εύλογων υπονοιών», το ζητούμενο μοιάζει να ήταν ευρύτερο και όχι αποκλειστικά προσανατολισμένο στην προάσπιση της εθνικής ασφάλειας⁶⁶.

Επανερχόμενοι στα ισχύοντα στο ελληνικό σύστημα, έτερο στοιχείο διαφοροποίησης μεταξύ των δύο κατηγοριών διατάξεων περί άρσης είναι η παράταση ισχύος του μέτρου, μετά την εκπνοή της αρχικής διάρκειας άρσης του απορρήτου, η οποία δε μπορεί να υπερβαίνει τους δύο μήνες⁶⁷. Περαιτέρω, είναι δυνατή η παράταση του μέτρου, με την κατά νόμο προβλεπόμενη διαδικασία, για τη μεν περίπτωση άρσης για λόγους διακρίβωσης εγκλημάτων, για χρονικό διάστημα συνολικά όχι πέραν των δέκα μηνών⁶⁸. Σε ό,τι αφορά ωστόσο, την άρση για λόγους εθνικής ασφάλειας, στον νόμο ρητά ορίζεται ότι «*το ανώτατο αυτό χρονικό όριο δεν ισχύει στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η άρση διατάσσεται για λόγους εθνικής ασφάλειας*»⁶⁹. Αυτό πρακτικά οδηγεί στην ακραία διαπίστωση – με όρους υπόθεσης

⁶⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, *Szabó and Vissy v. Hungary*, ..., *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 67 : «Προκαλεί ωστόσο, σοβαρή ανησυχία το γεγονός ότι ο όρος “τα αφορώντα πρόσωπα νοούμενος ... ως κατηγορία προσώπων” ενδέχεται να περιλαμβάνει στην πραγματικότητα κάθε άτομο και να οδηγήσει σε ερμηνείες που προετοιμάζουν το έδαφος για ανεξέλεγκτη επιτήρηση ενός μεγάλου αριθμού πολιτών. Το Δικαστήριο σημειώνει την απουσία εξειδικευμένων ρυθμίσεων στο εθνικό δίκαιο σε σχέση με τον τρόπο εφαρμογής του επίμαχου όρου στην πράξη».

⁶⁵ FOEGLE (J.-Ph.), “La Cour Européenne des Droits de l’Homme procède à une condamnation en demi-teinte de la surveillance «de masse»” ... , *op.cit.*, υποσ. 53. Αναφερόμενος ο συγγραφέας στις αποφάσεις *Szabó and Vissy* και *Big Brother Watch*, κάνει λόγο για τα ακρότατα όρια (παροξυσμό) της λογικής που επιβάλλει πλήρη διαδικαστικοποίηση της ιδιωτικής ζωής στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού δικαίου και της ΕΔΔΑ.

⁶⁶ Ο Milanovic εμφατικά διαφοροποιεί τη θέση του δικαστηρίου περί μαζικών παρακολουθήσεων σε αποφάσεις, όπως η *Weber and Saravia v. Germany*, ... , *op.cit.*, υποσ. 56, *Liberty and others v. The United Kingdom* ... , *op.cit.*, υποσ. 56 και *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, όπου στην αφετηρία των μαζικών παρακολουθήσεων δε βρίσκονταν αποκλειστικά η προάσπιση της εθνικής ασφάλειας, όπως στη *Big Brother Watch*. Βλ. in MILANOVIC (M.), “ΕΔΔΑ judgement in Big Brother Watch v. UK”, ... , *op.cit.*, υποσ. 53.

⁶⁷ Βλ. άρθρο 5 παρ. 6 του ν. 2225/1994.

⁶⁸ Βλ. ομοίως, άρθρο 5 παρ. 6 εδ. (β) του ν. 2225/1994.

⁶⁹ Βλ. εδ. (γ) της ίδιας διάταξης του άρθρου 5 παρ. 6 του ν. 2225/1994.

εργασίας, προφανώς - ότι ο περιορισμός τού κατ' εξοχήν ευαίσθητου ατομικού δικαιώματος που αφορά την προστασία της απόρρητης, ελεύθερης επικοινωνίας μπορεί, κατ' επίκληση λόγων εθνικής ασφάλειας και χωρίς περαιτέρω εξειδίκευση ή αιτιολογία, να διαταχθεί αρχικά για χρονικό διάστημα δύο μηνών και ακολούθως να παρατείνεται για ισόχρονα διαστήματα, επ' αόριστον!

Η διάταξη αυτή θέτει επίσης, ζήτημα συμβατότητας του ελληνικού κανονιστικού πλαισίου με τα κριτήρια που παγίως καθορίζουν κατά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τη νομιμότητα των μέτρων επιτήρησης ως περιοριστική επέμβαση στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας. Ειδικότερα, η ορισμένη χρονική διάρκεια συνιστά κατά το ΕΔΔΑ *sine qua non* κάθε νόμιμης τηλεφωνικής παρακολούθησης που γίνεται για λόγους αναγόμενους στην προστασία της εθνικής ασφάλειας. Αντιστοίχως, το δικαστήριο έχει καταγγώσει παραβίαση του δικαιώματος, όπου το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο δε θέτει απώτατα χρονικά όρια ως προς τη διάρκεια του μέτρου παρακολούθησης επισημαίνοντας μάλιστα ότι η αναγραφή αυτή πρέπει να είναι ρητή και σαφής. Σε διαφορετική περίπτωση, η ασαφής ή εν αμφιβολία διατύπωση παράγει τεκμήριο υπέρ της ασυμβατότητας του νόμου προς τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ^{70,71}.

Σημειωτέον πάντως, ότι ήδη από το 1978⁷² το ΕΔΔΑ επέδειξε αξιοσημείωτη αυτοσυγκράτηση ως προς το εύρος ελέγχου των μέτρων επιτήρησης συνεκτιμώντας – προτάσσοντας ακριβέστερα – την ανάγκη προάσπισης της εθνικής ασφάλειας και την αποτροπή εγκληματικών πράξεων. Στο ίδιο πνεύμα, έχει ίσως σημασία να επισημανθεί η

⁷⁰ Βλ. ενδεικτικά, την κατηγορηματική διατύπωση του ΕΔΔΑ στην απόφαση *Iordachi and others v. Moldova* – με έμφαση της γράφουσας - : «*Το Δικαστήριο περαιτέρω σημειώνει ότι το υπό συζήτηση νομοθετικό πλαίσιο δεν περιλαμβάνει σαφείς ρυθμίσεις ως προς τη διάρκεια του μέτρου που διατάσσει την άρση του του απορρήτου των τηλεφωνικών επικοινωνιών*» - βλ. in υποσ. 28, παρ. 45 -. Στην απόφαση του ΕΔΔΑ, *Dumitru Popescu c. Roumanie*, ... , *op.cit.* υποσ. 30, το δικαστήριο επισημαίνει ως προς την ελεγχόμενη, εθνική νομοθεσία της Ρουμανίας ότι σ' αυτή δεν προβλέπεται ανώτατο χρονικό όριο των διαδοχικών τρίμηνων παρατάσεων εφαρμογής του μέτρου άρσης του τηλεφωνικού απορρήτου (παρ. 70). Τον προβληματισμό του ομοίως, εκφράζει το ΕΔΔΑ σε σχέση με τον ακριβή προσδιορισμό της διάρκειας των περιοριστικών μέτρων άρσης του απορρήτου και στην περίπτωση της απόφασης *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28 : «*Το Δικαστήριο δε μπορεί ωστόσο, να παραβλέψει ότι δεν προκύπτει με σαφήνεια από τη διατύπωση του νόμου – ειδικά, ελλείψει δικαστικής ερμηνείας – αν μια τέτοια ανανέωση του εντάλματος παρακολούθησης είναι δυνατή άπαξ ή μπορεί να ανανεώνεται, - στοιχείο που προσαυξάνει τον κίνδυνο κατάχρησης -*» (παρ. 74). Βλ. επίσης, *Prado Bugallo c. Espagne*, 18 February 2003, παρ. 29 επ., *Valenzuela Contreras c. Espagne*, 30 juillet 1998, παρ. 50 επ., όπου επίσης, το δικαστήριο διαπιστώνει ελλείψεις του νομοθετικού πλαισίου ως προς την πρόβλεψη μέγιστου ορίου διάρκειας του περιοριστικού μέτρου.

⁷¹ Βλ. όμως, ΕΔΔΑ, *Kennedy v. The United Kingdom*, 18 May 2010, παρ. 161, όπου το δικαστήριο ευρισκόμενο ενώπιον λόγων που θέτουν σε διακινδύνευση την εθνική ασφάλεια, αμβλύνει τις αξιώσεις του σε σχέση με τον προβλέψιμο χαρακτήρα και την πεπερασμένη διάρκεια του μέτρου των τηλεφωνικών παρακολουθήσεων. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει με έμφαση – αν και όχι πειστικά, κατά την άποψή μας – την ιδιαιτερότητα των λόγων που συνδέονται με την ανάγκη προστασίας της εθνικής ασφάλειας και διακριβώσης σοβαρών εγκλημάτων. Στην ιδιαιτερότητα δε αυτή, αποδίδει και τη μακρά διάρκεια των σχετικών ερευνών που διενεργούν οι πολιτειακές αρχές, σε ζητήματα τέτοιας φύσης. Περαιτέρω, επισημαίνει ότι « ... η συνολική διάρκεια των μέτρων παρακολούθησης θα εξαρτηθεί από την πολυπλοκότητα και τη διάρκεια της έρευνας και υπό την προϋπόθεση ότι [το κανονιστικό πλαίσιο] διαθέτει επαρκείς εγγυήσεις, δεν είναι παράλογο η οριοθέτηση του ζητήματος να επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των αρμόδιων, οικείων αρχών».

⁷² Βλ. ΕΔΔΑ, *Klass and others v. Germany*, ..., *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 48 επ.

αξιοματική διατύπωση που υιοθετεί το δικαστήριο του Στρασβούργου ορίζοντας «εκ της φύσεώς τους, τις απειλές σε βάρος της εθνικής ασφάλειας ως εξ' ορισμού απρόβλεπτες και δυσχερώς προσδιορίσιμες εκ των προτέρων»⁷³. Για την ιστορία επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αιτιολογία του δικαστηρίου ως προς την ανοχή του στις αποκλίσεις από την απόλυτη προστασία του δικαιώματος στην ελεύθερη, απόρρητη επικοινωνία. Ειδικότερα, το δικαστήριο συνδέει τη νομιμότητα των μέτρων επιτήρησης αρχικά, με την εκθετικά εξελισσόμενη τεχνολογία των κατασκοπικών παρακολουθήσεων και ακολούθως, με τη διασπορά της τρομοκρατίας στην Ευρώπη. Το ΕΔΔΑ αντιμετωπίζει τη ρωγή που επιφέρουν τα μέτρα παρακολούθησης στο δικαίωμα της απόρρητης επικοινωνίας ως άμυνα της δημοκρατικής κοινωνίας σε υπαρκτές απειλές, οι οποίες υπονομεύουν την υπόσταση και την εύρυθμη λειτουργία της⁷⁴.

Είναι φανερό ότι στην εκτίμηση αυτή του δικαστηρίου ενυπάρχει η στάθμιση μεταξύ της ακεραιότητας του προστατευόμενου δικαιώματος και της ανάγκης εγγύησης υπέρτερων σκοπών, όπως είναι η εθνική ασφάλεια και η αποτροπή εγκληματικών πράξεων – παραμέτρων δηλαδή, που αποτελούν αυτονόητη συνθήκη της ποιοτικής συμβίωσης στη δημοκρατικά οργανωμένη κοινότητα -. Με άλλα λόγια, στην κρίση του δικαστηρίου σταθμίστηκε ήδη, σε ένα πρώτο επίπεδο, η αναλογικότητα του μέτρου σε σχέση με την απόκλιση που συνεπάγονται τα μέτρα μυστικής επιτήρησης των επικοινωνιών από τις αρχές αρραγούς προστασίας του δικαιώματος.

Στο ίδιο πνεύμα, είναι χαρακτηριστικό ότι το ΕΔΔΑ εξειδικεύοντας μία ακόμη προϋπόθεση νομιμότητας των μέτρων επιτήρησης των επικοινωνιών που συνδέεται με την προβλεψιμότητα του εθνικού κανονιστικού πλαισίου - ως ποιοτικό πλέον χαρακτηριστικό του τελευταίου – προσεγγίζει αυτή την υποχρέωση με ερμηνευτικό πραγματισμό. Είναι χαρακτηριστική η θεμελίωση σχετικής κρίσης του δικαστηρίου στην απόφαση *Centrum för Rättvisa v. Sweden*⁷⁵, όπου με υποδειγματική διατύπωση, το ΕΔΔΑ αναζητά σημείο ισορροπίας μεταξύ της αρχής της αποτελεσματικότητας και της δικαιοκρατικής ακεραιότητας. Ειδικότερα, σε σχέση με τους περιορισμούς στο δικαίωμα της απόρρητης επικοινωνίας, το δικαστήριο ερμηνεύοντας την παρ. 2 του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, επαναλαμβάνει σε σχέση με την «προβλεψιμότητα» ως επιμέρους διάσταση της απαιτούμενης «συμφωνίας με τον νόμο (*in accordance with the law*)», την πάγια νομολογία του επί του θέματος⁷⁶. Κατά πρώτον, καθιστά σαφές ότι η έννοια της προβλεψιμότητας δε

⁷³ ΕΔΔΑ, *Al Nashif v. Bulgaria*, 20 June 2002, παρ. 121. Βλ. ομοίως, ΕΔΔΑ, *Kennedy v. The United Kingdom*, ... , *op.cit.*, υποσ. 71, παρ. 159.

⁷⁴ ΕΔΔΑ, *Klass and others v. Germany*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ.48 : «Οι δημοκρατικές κοινωνίες σήμερα απειλούνται από υψηλής εξειδίκευσης μορφές κατασκοπείας και τρομοκρατίας. Αυτό σημαίνει ότι για να είναι σε θέση το κράτος να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά απειλές που εκπορεύονται από ανατρεπτικά στοιχεία εντός της δικαιοδοσίας του, καθίσταται αναγκαία η μυστική παρακολούθησή τους. Το Δικαστήριο οφείλει συνεπώς, να δεχθεί ότι για τη διασφάλιση της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας τάξης και/ή για την αποτροπή εγκληματικών δραστηριοτήτων, είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία, η ύπαρξη διατάξεων που προβλέπουν υπό εξαιρετικές προϋποθέσεις, μέτρα μυστικής παρακολούθησης τόσο επί του συμβατικού και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, όσο και επί των τηλεπικοινωνιών».

⁷⁵ *Centrum för Rättvisa v. Sweden*, ... , *op.cit.*, υποσ. 31, παρ. 101 επ.

⁷⁶ Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, *Malone c. Royaume Uni*, 2 août 1984, παρ. 67. Με αφορμή δε το κριτήριο της προβλεψιμότητας, έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε ειδικότερα ότι το ΕΔΔΑ καθιστά σαφές ότι η ερμηνεία των κανόνων του εθνικού δικαίου ανήκει καταρχάς, στα εθνικά δικαστήρια. Αυτό ισχύει

μπορεί να έχει στο πεδίο των τηλεφωνικών παρακολουθήσεων, το ίδιο περιεχόμενο μ' αυτό που αντιστοιχεί στους περιορισμούς άλλων δικαιωμάτων. Για την ακρίβεια: «*Η προβλεψιμότητα στο ειδικό πλαίσιο των μουσικών μέτρων επιτήρησης δε νοείται ως δυνατότητα του ατόμου να γνωρίζει πότε είναι πιθανό οι αρχές να λάβουν τέτοια μέτρα σε βάρος του ούτως ώστε να είναι σε θέση να προσαρμόσει αναλόγως τη συμπεριφορά του*»⁷⁷. Ευθύς αμέσως ωστόσο, το ΕΔΔΑ επιστρέφει στη λογική του αναγκαίου κανόνα οριοθέτησης της εξουσίας κατά τη λήψη ανάλογων περιοριστικών μέτρων : « ... ειδικά, δεδομένου ότι πρόκειται για διοικητική αρμοδιότητα που ασκείται με μουσικότητα, είναι προφανής ο κίνδυνος αυθαίρετης δράσης [των ενεργούντων οργάνων]. Για τον λόγο αυτό, είναι σημαντική για τη ρύθμιση των παρακολουθήσεων, η θέσπιση λεπτομερειακών κανόνων · πολλώ δε μάλλον, που η διαθέσιμη τεχνολογία είναι ιδιαίτερος πολύπλοκη. Το εγχώριο κανονιστικό πλαίσιο οφείλει να είναι επαρκώς σαφές ώστε να παρέχει στους πολίτες ικανοποιητικές ενδείξεις ως προς τις συνθήκες και τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να λάβουν οι αρχές [τα επίμαχα] μέτρα»^{78,79}.

ακόμη και όταν οι εθνικοί κανόνες δικαίου διασυνδέονται ή παραπέμπουν στο διεθνές δίκαιο. Εν προκειμένω, αυτό που εξετάζει το ΕΔΔΑ είναι η συμβατότητα των ερμηνειών που υιοθετήθηκαν από τα εθνικά όργανα σε σχέση με την ΕΣΔΑ. Βλ. σχετικά in ΕΔΔΑ, *Marchiani c. France*, 27 mai 2008 (decision finale sur la recevabilité de la requête).

⁷⁷ Βλ. παρ. 101 της ΕΔΔΑ *Klass and others v. Germany*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28. Βλ. επίσης, παραπομπές σε υποσημείωση 29, καθώς επίσης και: ΕΔΔΑ, *Dragojević v. Croatia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 81, *Kvasnica v. Slovakia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 79, *Amann c. Suisse*, ... , *op.cit.*, υποσ. 29, παρ. 56, *Leander v. Sweden*, ... , *op.cit.*, υποσ. 31, παρ. 51 κοκ.

⁷⁸ *Centrum för Rättvisa v. Sweden*, ... , *op.cit.*, υποσ. 31, παρ. 101 επ. Χαρακτηριστική ομοίως και η επιτακτική διατύπωση στην απόφαση ΕΔΔΑ, *Malone c. Royaume Uni*, ... , *op.cit.*, υποσ. 76, όπου το δικαστήριο συνδέει την αναγκαία μουσικότητα στη λήψη των μέτρων παρακολούθησης με αυξημένο κίνδυνο εκτροπής σε αυθαίρετες και δυσανάλογες επεμβάσεις. Κατ' ακρίβεια το Δικαστήριο επισημαίνει ότι : «ο κίνδυνος αυθαιρεσίας είναι εξαιρετικά πιθανός, όταν η εκτελεστική εξουσία ασκείται εν κρυπτώ» (παρ. 67). Στο ίδιο πνεύμα, ήδη στην *Klass and others v. Germany*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, το δικαστήριο είχε καταστήσει σαφές ότι το υπό συζήτηση είδος περιοριστικών μέτρων ως προς το δικαίωμα της ελεύθερης επικοινωνίας εγκυμονεί «κινδύνους υπονόμευσης ακόμη και καταστροφικής αλλοίωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος και' επίκληση την ανάγκη διασφάλισής του». Και συμπληρώνει : «τα συμβαλλόμενα μέρη δε μπορούν στο όνομα της μάχης κατά της κατασκοπείας και της τρομοκρατίας να υιοθετούν ακρίτως οποιαδήποτε μέτρα τους φαίνονται κατάλληλα» (παρ. 49).

⁷⁹ Η νομολογία του ΕΔΔΑ αναδεικνύει συστηματικά την πολυπλοκότητα της τεχνολογίας ως παράμετρο που επιτείνει την ανάγκη για ευκρίνεια του κανονιστικού πλαισίου στα ευαίσθητα ζητήματα του απορρήτου. Βλ. ενδεικτικά, ΕΔΔΑ, *Case of the Association for European Integration and Human Rights and Ekimdhiev v. Bulgaria*, 28 June 2007, παρ. 75, *Amann c. Suisse*, ... , *op.cit.*, υποσ. 29, παρ. 56, *Kruslin v. France*, 24 April 1990, παρ. 33, *Huwig v. France*, ... , *op.cit.*, υποσ. 29, παρ. 32. Σε σχέση με την τελευταία υπόθεση, βλ. ειδικότερα, ΧΑΤΖΗΝΩΤΑ (Α.), «Τηλεφωνικές υποκλοπές και απαραβίαστο των ιδιωτικών ανταποκρίσεων. Η απόφαση *Kruslin* της 24ης Απριλίου 1990», *ΕΕΕυρΔ*, 1990, σελ. 479 επ. – κυρίως, σελ. 482 επ. -.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ, Ειδικότερα ζητήματα άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας

Α. Η ανάγκη διασφάλισης της διαδικασίας από ανεξάρτητο όργανο : οι θέσεις του ΕΔΔΑ και η ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης.

Μεταξύ των κριτηρίων που έχει διαμορφώσει το ΕΔΔΑ για να «πιστοποιήσει» τη συμβατότητα του εκάστοτε ελεγχόμενου εθνικού κανονιστικού πλαισίου, με τις επιταγές της ΕΣΔΑ, επ' αφορμή των υποθέσεων που άγονται ενώπιόν του, το πιο καθοριστικό ίσως από αυτά, αφορά την εποπτεία της διαδικασίας που σχετίζεται με την άρση του απορρήτου. Ειδικότερα, εάν το όργανο ενώπιον του οποίου υποβάλλεται το αίτημα σχετικά με την άρση και περαιτέρω, οι προβλέψεις του εθνικού μηχανισμού περί συνολικής εποπτείας της διαδικασίας συνοδεύονται από επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας.

Σημειωτέον κατά πρώτον ότι, το ΕΔΔΑ δεν επιφυλάσσει το μονοπώλιο της πιστοποίησης περί επαρκών εγγυήσεων αποκλειστικά στα δικαιοδοτικά όργανα της πολιτείας. Είναι αυτονόητο ότι η ανάθεση της αρμοδιότητας που συνδέεται με την άρση του απορρήτου σε δικαστικό όργανο πληροί καταρχάς, τις προϋποθέσεις της αξιόπιστης και αμερόληπτης κρίσης, υπό την έννοια ότι στους δικαστικούς λειτουργούς ενυπάρχουν ούτως ή άλλως, τα εκέγγυα προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας που πλαισιώνουν την άσκηση του δικαστικού λειτουργήματος.

Ήδη ωστόσο, από την κατευθυντήρια απόφαση *Klass* του μακρινού 1978, το ΕΔΔΑ είχε emphaticά διευρύνει τον κύκλο των «αμερόληπτων» οργάνων επισημαίνοντας ότι : «*η έλλειψη δικαστικού ελέγχου δεν αποτελεί από μόνη της απόδειξη για υπέρβαση του αναγκαίου αποδεκτού μέτρου, σε μια δημοκρατική κοινωνία*». Εν προκειμένω, το δικαστήριο είχε αντισταθμίσει την έλλειψη αυτή με την ύπαρξη σχετικών κοινοβουλευτικών επιτροπών, επαρκώς αυτονομημένων σε σχέση με τα όργανα που διεξάγουν την έρευνα. «*Διαθέτουν δε [οι περί ων ο λόγος επιτροπές], ευρύ πεδίο αρμοδιοτήτων και ικανοποιητικά μέσα για να ασκήσουν αποτελεσματικό και διαρκή έλεγχο. Επιπροσθέτως, οι δημοκρατικές εγγυήσεις αποτυπώνονται στην ισορροπημένη και αντιπροσωπευτική σύνθεση της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, όπου μετέχουν και μέλη προερχόμενα από την αντιπολίτευση. Κατ' αυτό τον τρόπο, είναι δυνατός ο έλεγχος των μέτρων που λαμβάνονται από τον αρμόδιο υπουργό, ο οποίος λογοδοτεί ενώπιον του Κοινοβουλίου. Συνεπώς, τα δύο εποπτικά σώματα θεωρούνται, υπό τα δεδομένα της περίπτωσης, ως απολαύοντα επαρκούς ανεξαρτησίας για να ρυθμίσουν με αντικειμενικό τρόπο τη διαδικασία*»⁸⁰.

Διαφωτιστικός είναι επίσης, ο κατηγορηματικός τόνος της απόφασης *Zakharov v. Russia*⁸¹, όπου το ΕΔΔΑ, στα τέλη του 2015, αποδομεί το σύστημα άρσης του απορρήτου, όπως αυτό εφαρμόζεται από τις ρωσικές υπηρεσίες πληροφοριών, καθώς επίσης και από τις αστυνομικές αρχές της χώρας. Ειδικότερα, με αφορμή τις αιτιάσεις του προσφεύγοντος περί παραβίασης του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, το δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι

⁸⁰ ΕΔΔΑ, *Klass and others v. Germany*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 56 επ. Ειδικότερα, ως προς τη σύνθεση των κοινοβουλευτικών επιτροπών – Parliamentary Board and G 10 Commission – βλ. παρ. 21 επ.

⁸¹ Βλ. *op.cit.*, υποσ. 30.

προαναφερόμενες υπηρεσίες της ρωσικής διοίκησης – υπηρεσίες πληροφοριών και αστυνομικές αρχές – διέθεταν εκ του νόμου αρμοδιότητα αδιαμεσολάβητης άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών. Με άλλα λόγια, νομιμοποιούνταν να επιβάλλουν στους τηλεπικοινωνιακούς παρόχους την υποχρέωση χορήγησης στοιχείων επικοινωνίας, χωρίς ενδιάμεσες δικαστικές ή άλλου τύπου διαδικαστικές εγγυήσεις. Πρόκειται εμφανώς, για αποκάλυπτη καταστρατήγηση του δικαιώματος στην ακεραιότητα των επικοινωνιών, η οποία έδωσε στο ΕΔΔΑ την ευκαιρία να επικαιροποιήσει σε επίπεδο αρχών, τις πάγιες θέσεις του δικαστηρίου σε σχέση με τα ελάχιστα εγγυητικά προαπαιτούμενα, που οφείλει το κράτος δικαίου να αντιτάξει σε κάθε αίτημα περί άρσης του απορρήτου⁸².

Στην πρόσφατη δε απόφαση *Centrum för Rättvisa v. Sweden*, το ΕΔΔΑ συνδέει ρητά την ανάγκη υπαγωγής της διαδικασίας άρσης του απορρήτου στην εποπτεία οργάνου δικαιοδοτικού χαρακτήρα, δεδομένου ότι «ο δικαστικός έλεγχος προσφέρει κατά κανόνα, τις πλέον ακλόνητες εγγυήσεις ανεξαρτησίας, αμεροληψίας και τήρησης της ορθής διαδικασίας»^{83,84}.

Σε ό,τι αφορά τη λογοδοσία ενώπιον των πολιτειακών οργάνων ως προς τις συντελεσμένες άρσεις, το ΕΔΔΑ σε αποφάσεις των τελευταίων ετών, δε θεωρεί ότι ο κοινοβουλευτικός έλεγχος συνιστά αδιαμφισβήτητο εργαλείο για την *a posteriori* διακρίβωση της νομιμότητας, μόνον εκ του λόγου της ύπαρξής του. Το ΕΔΔΑ προϊόντος του χρόνου, οριοθετεί και προσδίδει ορισμένο περιεχόμενο στην έννοια του επαρκούς κοινοβουλευτικού ελέγχου. Στη σχετικά πρόσφατη απόφασή του *Szabó and Vissy v. Hungary*⁸⁵ και υπό το φως των συγκεκριμένων της τελευταίας πενταετίας, το δικαστήριο αξιώνει πειστικά διαδικαστικά προαπαιτούμενα για να θεωρήσει ως επαρκή τον εγγυητικό ρόλο των κοινοβουλευτικών οργάνων. Ειδικότερα, στην υπό συζήτηση απόφαση επισημαίνεται ότι στο συγγρικό δίκαιο, δε φαίνεται να λειτουργεί κατά κυριολεξία, αξιόπιστο σύστημα λογοδοσίας ενώπιον του κοινοβουλίου. Πρόκειται μάλλον, για ένα είδος χαλαρής υποχρέωσης της επιχειρησιακής διοίκησης να παρέχει γενικού τύπου ενημέρωση και όχι αναφορά επί μίας εκάστης των υποθέσεων, στο πλαίσιο των οποίων παραβιάστηκε η ακεραιότητα του δικαιώματος του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. «Ο Υπουργός είναι υποχρεωμένος να υποβάλει γενική αναφορά, τουλάχιστον δύο φορές κατ' έτος, στην αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή σχετικά με τη λειτουργία της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών. Η αναφορά αυτή ωστόσο, δε φαίνεται να είναι δημοσίως προσβάσιμη· γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις ύπαρξης επαρκών εγγυήσεων και δημόσιου

⁸² Βλ. κυρίως, παρ. 269 της απόφασης.

⁸³ ΕΔΔΑ, *Centrum för Rättvisa v. Sweden*, ... , *op.cit.* υποσ. 31, κυρίως, παρ. 105. Βλ. επίσης, ΕΔΔΑ, *Case of the Association for European Integration and Human Rights and Ekimdhiev v. Bulgaria*, ... , *op.cit.*, υποσ. 79, παρ. 88.

⁸⁴ Ενδιαφέρουσες οι επισημάνσεις και στην απόφαση του ΕΔΔΑ *Dumitru Popescu c. Roumanie*, ... , *op.cit.*, υποσ. 30, παρ. 71 επ., όπου το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι τα επιφορτισμένα στη ρουμανική έννομη τάξη, με την άρση του απορρήτου, εισαγγελικά όργανα – *procureurs roumains* – δεν πληρούν τα εκέγγυα ανεξαρτησίας, κατά τα κριτήρια του δικαστηρίου, δεδομένου ότι δεν πρόκειται για όργανα επαρκώς αυτονομημένα σε σχέση με την εκτελεστική εξουσία: «Το Δικαστήριο ... διαπιστώνει ότι κατά τα ισχύοντα ... στο ρουμανικό δίκαιο, δεν υπήρχε πρόβλεψη για δυνατότητα προσφυγής κατά των αποφάσεων του Εισαγγελέα ενώπιον ενός ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαιοδοτικού οργάνου. Κατά των αποφάσεων αυτών, η μόνη νομοθετημένη δυνατότητα αμφισβήτησής τους αφορά την άσκηση προσφυγής ενώπιον του ιεραρχικώς προϊσταμένου εισαγγελικού οργάνου».

⁸⁵ ΕΔΔΑ, *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28.

ελέγχου. ... ειδικά, δεδομένου ότι δε φαίνεται η Επιτροπή να έχει διεξοδική πρόσβαση στα σχετικά έγγραφα. Πρόκειται συνεπώς, περισσότερο για εποπτεία περιορισμένης εμβέλειας»⁸⁶.

Σε ανάλογο πνεύμα, στην απόφαση *Iordachi and others v. Moldova*, το ΕΔΔΑ εμφανίζεται επιφυλακτικό ως προς τον τρόπο που η καθύλην αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή ασκεί εποπτεία στις αποφάσεις, διά των οποίων επιβάλλονται τα μέτρα μυστικών παρακολουθήσεων. Το δικαστήριο επισημαίνει ότι δεν προσδιορίζονται στον νόμο με ακρίβεια η μέθοδος και τα κριτήρια βάσει των οποίων το Κοινοβούλιο πιστοποιεί την τήρηση ορθών διαδικασιών κατά την άρση του απορρήτου⁸⁷.

Σε ό,τι αφορά τα ισχύοντα παρ' ημίν, ο συνδυαστικός και παραπληρωματικός ρόλος των δικαστικών οργάνων και της ανεξάρτητης Αρχής Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών⁸⁸ (εφεξής: ΑΔΑΕ) – το αρμόδιο κατά το Σύνταγμα όργανο, για τη διασφάλιση του δικαιώματος στην ελεύθερη ανταπόκριση και επικοινωνία, φαίνεται να παρέχει καταρχάς, υψηλού κύρους εγγυήσεις σε σχέση με την προστασία του δικαιώματος στην ελεύθερη επικοινωνία. Η ανάθεση της ευθύνης για την ουσιαστική κρίση περί συνδρομής των λόγων άρσης του απορρήτου στα όργανα της δικαστικής εξουσίας αντιστοιχεί στο υψηλότερο επίπεδο θεσμικής αξιοπιστίας, σύμφωνα με τα προπαρατεθέντα κριτήρια του ΕΔΔΑ. Συνεπώς, επί της αρχής το εθνικό πλαίσιο πληροί τις προδιαγραφές του «οργανικού» κριτηρίου, όπως αυτό έχει διαπλαστεί από τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Ζητήματα ανακύπτουν ωστόσο, στη διαδικασία υλοποίησης των κανονιστικών προβλέψεων. Κατά πρώτον, όπως ήδη επισημάνθηκε στην πληθώρα αποφάσεων άρσης του απορρήτου για λόγους αναγόμενους στην εθνική ασφάλεια - αριθμός υπενθυμίζουμε, αισθητά υψηλότερος σε σχέση με την άρση για λόγους που αφορούν τη διακρίβωση εγκλημάτων⁸⁹-. Κατά δεύτερον, στον εν πολλοίς, αναξιοποίητο μέχρι σήμερα, ρόλο της ανεξάρτητης αρχής, η οποία επί του πεδίου, εξαντλεί την αρμοδιότητά της σε ελλιπή

⁸⁶ Η ίδια απόφαση, ΕΔΔΑ, *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 82

⁸⁷ ΕΔΔΑ, *Iordachi and others v. Moldova*, ..., *op.cit.* υποσ. 28, κυρίως, παρ. 49. Ενδιαφέρουσες επίσης, οι επιφυλάξεις του ΕΔΔΑ στην απόφαση *Popescu c. Roumanie*, ... , *op.cit.*, υποσ. 30, όπου το δικαστήριο αποφαινεται ότι η πρόβλεψη του εγχώριου δικαίου για προσφυγή του θιγόμενου από το μέτρο της άρσης του απορρήτου ενώπιον δύο κοινοβουλευτικών επιτροπών δεν αντισταθμίζει την έλλειψη προληπτικού ή κατασταλτικού ελέγχου από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαιοδοτικό όργανο. Μάλιστα, το δικαστήριο επισημαίνει ότι ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται στο εθνικό δίκαιο, η διαδικασία ενώπιον των προαναφερόμενων επιτροπών φαίνεται να έχει περισσότερο θεωρητικό χαρακτήρα. Στερείται δηλαδή, πρακτικού αποτελέσματος, καθώς αφενός, δεν προβλέπεται στον νόμο η ενημέρωση του παρακολουθούμενου σχετικά με το μέτρο άρσης του απορρήτου που έχει διαταχθεί σε βάρος του, ενώ αφετέρου, δεν προβλέπεται η δυνατότητα επιβολής κυρώσεων στην περίπτωση που το κοινοβούλιο διαπιστώσει παραβίαση της διαδικασίας άρσης του απορρήτου από τα εμπλεκόμενα πολιτειακά όργανα (παρ. 77).

⁸⁸ Η νομοθετική πρόβλεψη για την ίδρυση της Αρχής Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών χρονολογείται από το 2003 (ν. 3115/2003, ΦΕΚ 47Α/27.02.2003), ενώ η διάταξη του άρθρου 19 παρ. 2, διά της οποίας ο συντακτικός νομοθέτης εμπιστεύθηκε την προστασία του περί ου ο λόγος ατομικού δικαιώματος σε δημόσιο φορέα με τις οργανωτικές εγγυήσεις ανεξάρτητης αρχής ανατρέχει στη συνταγματική αναθεώρηση του 2001. Ειδικότερα, κατά περιεχόμενο του άρθρου 19 παρ. 2: «Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1».

⁸⁹ Βλ. αναλυτικά, *infra*, σελ. 30 επ.

αποτύπωση των στατιστικών δεδομένων, χωρίς καν ποιοτική επεξεργασία και κριτική αποτίμησή τους⁹⁰.

Συνέπεια επίσης του δυϊσμού – ή πολυμερισμού - ως προς τα όργανα που είναι επιφορτισμένα με τη διαδικασία άρσης του απορρήτου είναι το γεγονός ότι εντέλει, η σύνολη διαδικασία πάσχει στο επίπεδο της συνοχής και της ενότητας. Αυτό σημαίνει ότι πρακτικά είναι αμφίβολο αν τα όργανα που εμπλέκονται στη διαδικασία – εισαγγελέας, δικαστικό συμβούλιο, ΑΔΑΕ, δικαστικός σχηματισμός – από το αρχικό στάδιο μέχρι την τελική αξιοποίηση του καταγραφέντος υλικού, ενημερώνονται για τα ενδιάμεσα στάδια. Εξίσου αμφίβολο παραμένει επίσης, το γεγονός αν τα παραπάνω συναρμόδια όργανα ενημερώνονται και για τα αποτελέσματα που απέφερε η παραβίαση της απόρρητης επικοινωνίας επ’ ωφελεία του σταθμιζόμενου και τελικώς προκριθέντος εννόμου αγαθού - της εθνικής ασφάλειας, δηλαδή ή της διακρίβωσης του διωκόμενου εγκλήματος -. Κατ’ επέκταση, το αυτό ισχύει και για τον ρόλο της ΑΔΑΕ, η οποία φαίνεται να λαμβάνει αποσπασματική πληροφόρηση και οπωσδήποτε, όχι ενημέρωση για την τελική έκβαση της διερευνώμενης υπόθεσης⁹¹.

Συνέπεια αυτής της κατακερματισμένης και ασυνεχούς αποτύπωσης των επιμέρους πράξεων μιας δικαστικής υπόθεσης – μέρος της οποίας αποτελεί το μέτρο της άρσης του απορρήτου – είναι η αδυναμία ακριβούς αποτίμησης της αναγκαιότητας, αναλογικότητας και αποτελεσματικότητας του εν λόγω μέτρου. Και τούτο, διότι δεν προκύπτει από τα διαθέσιμα δεδομένα εάν και κατά πόσο η παραβίαση του απορρήτου υπό τις εγγυήσεις του νόμου απέδωσε τα αναμενόμενα. Εάν συνέβαλε δηλαδή, στην αποτροπή ή ποινική διερεύνηση υποθέσεων που η έννομη τάξη προκρίνει κατόπιν στάθμισης, ως αγαθά υπέρτερα και *in concreto* υπερκείμενα του θιγέντος δικαιώματος στο απόρρητο και απαραβίαστο της επικοινωνίας.

Σε ό,τι αφορά τη γενικότερη υποχρέωση λογοδοσίας των ανεξάρτητων αρχών ενώπιον του Κοινοβουλίου, υπενθυμίζουμε ότι αυτή υλοποιείται διά της υποβολής ετήσιας έκθεσης πεπραγμένων στον Πρόεδρο της Βουλής – και διαβίβασής της ακολούθως, στην Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας⁹² -. Δεν προκύπτει ωστόσο, μέχρι σήμερα τόσο από τις υποβληθείσες εκθέσεις της ΑΔΑΕ, όσο και από τα πρακτικά των συζητήσεων ενώπιον της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας ότι υπήρξε ποτέ συζήτηση εις βάθος και επί της ουσίας σε σχέση με τις νόμιμες άρσεις του απορρήτου⁹³. Η ειδικότερη αυτή αρμοδιότητα της

⁹⁰ Βλ. ομοίως, *infra*, στις αμέσως επόμενες σελίδες.

⁹¹ Ανάλογη έλλειψη επισημαίνει ως πρόβλημα το ΕΔΔΑ στην απόφαση *Dumitru Popescu c. Roumanie*, ... , *op.cit.*, υποσ. 30, παρ. 75. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι δεν υπάρχει εκ του νόμου υποχρέωση για τον Εισαγγελέα ή τις δικαστικές αρχές να διαβιβάσουν στο δικαστήριο τα έγγραφα εκείνα επί τη βάση των οποίων αποφασίστηκε η άρση του απορρήτου και περαιτέρω, η άσκηση ποινικής δίωξης. Είναι φανερό ότι ο διαλειπτικός αυτός τρόπος δράσης των πολιτειακών οργάνων επιμερίζει *de facto* τη διαδικασία σε ασύμπτωτα και μη συγκοινωνούντα πεδία. Το ίδιο συμβαίνει και με την ενδεχόμενη περαιτέρω χρήση των συλλεγισμών από την άρση του απορρήτου, πληροφοριών. Βλ. επιπλέον, ΕΔΔΑ, *Iordachi and others v. Moldova*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 47.

⁹² Κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 101Α του Συντάγματος και 138Α του Κανονισμού της Βουλής.

⁹³ Εξαιρουμένων κάποιων σημειακών παρεμβάσεων προερχόμενων στην πράξη, από βουλευτές της αντιπολίτευσης, που όμως, περιορίζονται στην ανάδειξη αποσπασματικών ή συγκυριακών ζητημάτων. Ενδεικτικά σημειώνουμε το θέμα της αυξητικής τάσης των χωρικών άρσεων, καθώς επίσης και τις παρατάσεις του μέτρου της άρσης πέραν του κατά νόμο προβλεπόμενου χρόνου – πρβλ. *Έκθεση Πεπραγμένων ΑΔΑΕ*, του έτους 2011, ενώπιον της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής

ανεξάρτητης αρχής δε φαίνεται μέχρι σήμερα, να έχει υπάρξει αφορμή για εστιασμένο κοινοβουλευτικό διάλογο, αντεγκλήσεις ή αντιπολιτευτικό έλεγχο έστω, με σημείο αναφοράς την τήρηση των προϋποθέσεων του νόμου ως προς τη διαδικασία άρσης του απορρήτου.

Βεβαίως, γεγονός είναι ότι δύσκολα θα μπορούσαν να υπάρξουν οι προϋποθέσεις για μια τέτοια συζήτηση, καθόσον αφενός, δεν είναι διαθέσιμα επαρκή στατιστικά στοιχεία, αφετέρου, τα υπάρχοντα υπολείπονται – όπως προεκτέθηκε – σε ποιοτική επεξεργασία. Συνεπώς, η υποβολή της έκθεσης πεπραγμένων μοιάζει να εξαντλείται εν πολλοίς, σε μια συμβολική διαδικασία κοινοβουλευτικής λογοδοσίας, χωρίς ωστόσο να μπορεί να προκαλέσει και να εγγυηθεί εμβάθυνση του δημοκρατικού ελέγχου, στο πεδίο του απορρήτου. Έτι περαιτέρω δε, που η συζήτηση δεν αφορά εξειδικευμένες περιπτώσεις άρσης, ούτε περιλαμβάνει ερωτήσεις στοχευμένες στη διακρίβωση του *lege artis* χειρισμού των κατ' εξοχήν, ευαίσθητων ζητημάτων που αυτονοήτως, κάθε άρση εγείρει.

Ασφαλώς, ο άνευρος εν τοις πράγμασι και τελικώς, αναποτελεσματικός κοινοβουλευτικός έλεγχος θα ήταν ανακριβές να χρεωθεί μόνο στα πεπραγμένα της ΑΔΑΕ και στον τρόπο που η Αρχή αντιλαμβάνεται τον τρόπο άσκησης των αρμοδιοτήτων της. Πρόκειται για αδυναμία συναρτώμενη με το ευρύτερα χαλαρό πλαίσιο που προσδιορίζει τη σχέση των ανεξάρτητων αρχών με τους μηχανισμούς ελέγχου εκ μέρους της Βουλής. Αφορά δε την ίδια την ταξινόμηση των ανεξάρτητων αρχών, υπό την οπτική της αρχής διάκρισης των εξουσιών και τις ατελείς αρμοδιότητές τους σε περισσότερα πεδία, μεταξύ των οποίων και στο υπό συζήτηση δικαίωμα.

Ειδικότερα, σε σχέση με τον εποπτικό και ελεγκτικό ρόλο της ΑΔΑΕ, ενδεικτικά σημειώνουμε ότι όπως προκύπτει από την προτελευταία⁹⁴ δημοσιοποιημένη ετήσια έκθεση της Αρχής, η ΑΔΑΕ πραγματοποίησε στη διάρκεια του 2017 «τρεις ελέγχους, στην Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ), την Διεύθυνση Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας (ΔΑΕΕΒ) και την Διεύθυνση Διαχείρισης και Ανάλυσης Πληροφοριών (ΔΙΔΑΠ), αντίστοιχα, με σκοπό τον έλεγχο εφαρμογής των Πολιτικών Ασφάλειας και των σχετικών μέτρων ασφάλειας κατά τη χρήση εξοπλισμού άρσης απορρήτου. Στο πλαίσιο των ανωτέρω ελέγχων πραγματοποιήθηκαν δύο επιτόπιοι έλεγχοι στις εγκαταστάσεις της ΕΥΠ, τρεις επιτόπιοι έλεγχοι στις εγκαταστάσεις της ΔΑΕΕΒ και δύο επιτόπιοι έλεγχοι στις εγκαταστάσεις της ΔΙΔΑΠ. Οι έλεγχοι ολοκληρώθηκαν, τα αποτελέσματα αυτών εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΑΔΑΕ και οι αντίστοιχες επισημάνσεις εστάλησαν στις Δημόσιες Αρχές»⁹⁵.

Στη λακωνική αναφορά της Αρχής ως προς την άσκηση των εποπτικών της αρμοδιοτήτων σε δημόσιους φορείς για τα ζητήματα απορρήτου των επικοινωνιών – της ΕΥΠ περιλαμβανομένης -, δεν καταγράφεται η ελάχιστη αναφορά σε ευρήματα ή αποτελέσματα που απέδωσαν οι προαναφερόμενοι έλεγχοι. Η ελλειπτική αυτή μνεία συνδέεται εμφανώς με την ανάγκη αυτοσυγκράτησης εκ μέρους των εποπτικών και ελεγκτικών αρχών, όταν οι τελευταίες ασκούν αρμοδιότητα που συμπλέκεται με τη διαχείριση ζητημάτων εθνικής ασφάλειας. Αυτό σημαίνει ότι δεν καθίστανται κοινό κτήμα για τους πολίτες – και αποδέκτες

Θεσμών και Διαφάνειας και σχετικά ερωτήματα της Ζ. Κωνσταντοπούλου, βουλευτού τότε του ΣΥΡΙΖΑ –.

⁹⁴ Στην τελευταία (ετήσια έκθεση, 2019) που αφορά τα πεπραγμένα του 2018, δεν υπάρχουν αναφορές για ανάλογους ελέγχους.

⁹⁵ ΑΔΑΕ, *Έκθεση Πεπραγμένων*, 2017, σελ. 40.

των υπηρεσιών και της συνταγματικής αποστολής της ΑΔΑΕ – πληροφορίες που σχετίζονται με τον τρόπο που τα καθ' ύλην αρμόδια όργανα της πολιτείας χειρίζονται τα ευαίσθητα ζητήματα του απορρήτου⁹⁶. Με άλλα λόγια, εάν σύμφωνα με τα κριτήρια της ΑΔΑΕ, οι ελεγχόμενοι φορείς εναρμονίζονται κατά τη διαδικασία άρσης του απορρήτου με τα προαπαιτούμενα του νόμου. Στο σημείο αυτό, δε μπορεί παρά να διαπιστώσει κανείς έλλειμμα λογοδοσίας. Ωστόσο, ακριβώς λόγω του ευθέως επεμβατικού χαρακτήρα που ενέχει κάθε παραβίαση της απόρρητης, ελεύθερης ανταπόκρισης, είναι σημαντικό για λόγους που πρωτίστως, αφορούν την κατοχύρωση και εμπάθυνση της σχέσης εμπιστοσύνης με την πολιτειακή εξουσία, να πιστοποιείται η επακριβής και απαρέγκλιτη τήρηση του συνόλου των προϋποθέσεων του νόμου. Κυρίως, δεδομένου ότι πρόκειται για υψηλής έντασης διάρρηξη του δικαιώματος, έχει σημασία να μην καταλείπονται αμφιβολίες σε σχέση με τις αναγκαίες και συχνά, δυσχερείς σταθμίσεις που πρέπει να προηγούνται κάθε απόφασης περί άρσης. Τέτοιες αποφάσεις δε, διά των οποίων «θυσιάζεται» η προστασία του απορρήτου, είναι κρίσιμο να πειθούν ως προς το ειδικό βάρος και την *in concreto* αξιολόγηση του υπέρτερου σκοπού που συνδέεται είτε με την εθνική ασφάλεια, είτε με την εξιχνίαση της βαριάς εγκληματικότητας.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η αμέσως προηγούμενη αναφορά σε έλεγχο της ΕΥΠ απαντάται στην ετήσια έκθεση της Αρχής για το 2013. Πρόκειται μάλιστα για ακόμη πιο φειδωλή αναφορά, η οποία αρκείται στην καταγραφή της πληροφορίας, χωρίς περαιτέρω παράθεση στοιχείων σε σχέση με τα αποτελέσματα του ελέγχου⁹⁷. Πιο αξιοπρόσεκτο δε, είναι το γεγονός ότι πέραν των προαναφερόμενων, άλλη μνεία σε ελέγχους της ΕΥΠ και των λοιπών κρατικών φορέων που εμπλέκονται στη διαδικασία άρσης του απορρήτου εκ μέρους της ΑΔΑΕ, δεν εντοπίζεται σε ετήσιες εκθέσεις της Αρχής από το 2004 μέχρι σήμερα. Η πραγματικότητα αυτή όσο κι αν γίνεται κατανοητή σε συνάρτηση με την ανάγκη περιφρούρησης του σκληρού πυρήνα του κράτους και αποτροπής έκθεσης ευαίσθητων πληροφοριών υψηλής διαβάθμισης σε ευρύτερο κύκλο προσώπων, δε θα μπορούσε να απολαμβάνει ωστόσο, αξιωματικού κύρους. Τουναντίον, συναντά τα όριά της στον ελάχιστο κοινό παρονομαστή των αρχών του κράτους δικαίου, την ανάγκη δηλαδή, για εγγυήσεις διαφάνειας και αναλογικής χρήσης των παραβιάσεων που πλήττουν τον εσώτερο πυρήνα του ατόμου ως φορέα δικαιωμάτων.

Εντελώς ενδεικτικά, έχει ίσως ενδιαφέρον να παραβάλλουμε αντίστοιχα δεδομένα από τα ισχύοντα στη γαλλική δικαιοταξία, όπου η *Commission Nationale de contrôle de*

⁹⁶ Βλ. συναφώς τη συζήτηση, στη διάρκεια της συνεδρίασης της 22ας Νοεμβρίου 2011, κατά την παρουσίαση της Ετήσιας Έκθεσης του έτους 2010, της ΑΔΑΕ ενώπιον της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας, όπου σε σχετικές επισημάνσεις βουλευτών της ελάσσονος αντιπολίτευσης (Λ. Κανέλλη, ΚΚΕ και Ι. Κοραντή, ΛΑΟΣ), η Αρχή διά του Προέδρου της επισημαίνει ότι «η ΑΔΑΕ είναι δύσκολο να ελέγξει την ΕΥΠ, γιατί δε διαθέτει τις δυνατότητες να το κάνει».

⁹⁷ Διαβάζουμε στο κείμενο της ετήσιας έκθεσης 2013, σελ. 34: «Για την εξέταση της τήρησης των διαδικασιών και των μέτρων ασφάλειας του εξοπλισμού άρσης τη απορρήτου, πραγματοποιήθηκαν έκτακτοι έλεγχοι σε δύο Υπηρεσίες. Συγκεκριμένα διενεργήθηκαν δύο έλεγχοι στις εγκαταστάσεις και του εξοπλισμού της Διεύθυνσης Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας (ΔΑΕΕΒ) της ΕΛ.ΑΣ. (τρεις επισκέψεις) και ένας έλεγχος στις εγκαταστάσεις και του εξοπλισμού της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (δύο επισκέψεις)».

*techniques de renseignements*⁹⁸ (CNCTR, εφεξής), είναι η ανεξάρτητη αρχή, η οποία γνωμοδοτεί επί αιτημάτων άρσης του απορρήτου, ενώ παράλληλα διατηρεί εποπτικό ρόλο σε σχέση με τα οργανωτικά εκέγγυα και τη δράση των υπηρεσιών πληροφοριών. Στην ετήσια έκθεση του 2018 για παράδειγμα, γίνεται αναφορά σε επιτόπιους ελέγχους που διενεργεί η CNCTR, με ομάδες ελέγχου, συγκροτημένες ειδικά προς τούτο. Η συχνότητα τέτοιων ελέγχων είναι εβδομαδιαία και συνήθως, αφορά περισσότερες της μίας, επισκέψεις⁹⁹, ενώ στη διάρκεια του 2018, ο συνολικός αριθμός των διενεργηθέντων ελέγχων ξεπέρασε τους εκατόν είκοσι. Προκειμένου δε, για τις αυτοπρόσωπες επισκέψεις στις οποίες ενίοτε συμμετέχει και ο ίδιος ο επικεφαλής της CNCTR, τόσο στη μητροπολιτική έδρα της υπηρεσίας πληροφοριών, όσο και σε αποκεντρωμένες δομές της, αυτές έχουν ως στόχο πέραν της διαπροσωπικής επικοινωνίας, και τη διάχυση της θεσμικής «κουλτούρας» της CNCTR¹⁰⁰ – στοιχείο κρίσιμο για την εμπέδωση του δικαιοκρατικού προσανατολισμού που αποτελεί διαρκές ζητούμενο ως προς την επιχειρησιακή λειτουργία των υπηρεσιών πληροφοριών -.

Μία δεύτερη, συγκριτική παρατήρηση αφορά τα ακριβή αριθμητικά δεδομένα που παρατίθενται στην ετήσια έκθεση της CNCTR σε σχέση με δείκτες καθοριστικούς για την καθ' ύλην αρμοδιότητα της Αρχής, όπως τον λόγο άρσης του απορρήτου, τη συχνότητα, τις κατηγορίες των αδικημάτων, καθώς επίσης και τη διακύμανση – αυξητική ή φθίνουσα - της καμπύλης ανά έτος¹⁰¹. Οι καταγραφές αυτές πέραν της στατιστικής ακρίβειας που διασφαλίζουν, επιτρέπουν επίσης, την εξαγωγή ποιοτικών συμπερασμάτων σε σχέση με την αποτελεσματικότητα των εγγυήσεων που περιβάλλουν την προστασία του δικαιώματος στην απόρρητη επικοινωνία.

Συνεπώς, υπό αυτή την οπτική, η λανθάνουσα και διαλειπτική παρουσία της ΑΔΑΕ στο εγχώριο σύστημα ελέγχου της διαδικασίας άρσης του απορρήτου δημιουργεί σκεπτικισμό ως προς τις αναξιοποίητες δυνατότητες της ανεξάρτητης αρχής. Ακόμη περισσότερο μάλιστα, όταν η πραγματικότητα αυτή συνδέεται με διαχρονικά οργανωτικά ελλείμματα, υπολειπόμενη στελέχωση και τις συνήθειες, δυσίαιτες παθογένειες της ελληνικής δημόσιας διοίκησης. Και όταν ως παράμετροι της αποτελεσματικής εποπτείας συνεκτιμώνται αυτονοήτως τόσο η περιοδικότητα των ελέγχων, όσο και η λελογισμένη δημοσιοποίηση πληροφοριών – προϋπόθεση άλλωστε και ασφαλής βάση για επαρκή λογοδοσία -. Η μη πλήρωση εν τοις πράγμασι, των προϋποθέσεων αυτών κλονίζει την αξιοπιστία της θεωρητικά άρτιας κατασκευής που έχει προοικονομήσει ο έλληνας νομοθέτης – σύζευξη δηλαδή, προληπτικού δικαστικού ελέγχου και τεχνικών ελέγχων διενεργούμενων από ανεξάρτητη αρχή – για τη διενέργεια της άρσης, υπό αδιάσειστες εγγυήσεις.

⁹⁸ Loi n° 2015-912 du 24 juillet 2015 relative au renseignement. Βλ. σχετικά : <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000030931899&categorieLien=id>

⁹⁹ CNCTR, *Rapport d'activité* 2018, σελ. 74-75.

¹⁰⁰ CNCTR, *Rapport d'activité* 2018, σελ. 75.

¹⁰¹ CNCTR, *Rapport d'activité* 2018, 69-70.

Β. Η εθνική ασφάλεια ως λόγος αναγκαίου αποκλεισμού της αιτιολογίας ή άλλοθι για ασύμμετρους περιορισμούς του δικαιώματος;

Όπως έχει ήδη επισημανθεί¹⁰², η αιτιολογία είναι από τα στοιχεία, την παράθεση του οποίου ο νόμος δε θεωρεί υποχρεωτική¹⁰³ στις ειδικότερες περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας. Η επιλογή αυτή του νομοθέτη συνδέεται προφανώς, με την ανάγκη διαφύλαξης πληροφοριών που σχετίζονται με τον σκληρό πυρήνα του κράτους και δη, με την ασφάλειά του. Η παράλειψη της αιτιολογίας από το σύνολο των ελάχιστων αναγκαίων όρων που προϋποθέτει η διαδικασία νόμιμης άρσης του απόρρητου χαρακτήρα της επικοινωνίας εγγράφεται συνεπώς, στη γενικότερη προβληματική περί των εγγυήσεων του κράτους δικαίου.

Γεγονός είναι πάντως ότι οι διατάξεις που αποφαινόμενες περί της διαδικασίας άρσης του απορρήτου δε φαίνεται να έχουν αποτελέσει στα καθ' ημάς, αντικείμενο αυτοτελούς δικαστικής κρίσης, στο πλαίσιο επιγενόμενου ελέγχου¹⁰⁴. Ενσωματώνονται συνηθέστερα σε ευρύτερες δικογραφίες, μέρος των οποίων αποτελεί η απόφαση περί άρσης του απορρήτου ως ειδικό στάδιο της δικαστικής διαδικασίας, χωρίς στην ελληνική νομολογία να έχουν περιληφθεί ειδικές κρίσεις σε σχέση με τη νομιμότητα της τηρούμενης διαδικασίας, καθώς επίσης και τις ενδεχόμενες αποκλίσεις της.

Ελλείπει συνεπώς, τέτοιων εγχώριων νομολογιακών εκτιμήσεων, εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς την προστιθέμενη αξία της νομολογίας του ΕΔΔΑ τόσο σε σχέση με το κανονιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος, όσο – και κυρίως – με τις προϋποθέσεις που καθιστούν συγγνωστή την κατ' εξαίρεση, απόκλιση. Εν προκειμένω, ενδιαφέρει η αξιολόγηση του ελλείποντος από τις αποφάσεις περί άρσης του απορρήτου, στοιχείου της αιτιολογίας και οι επιπτώσεις που η έλλειψη αυτή επάγεται ως προς την αναλογικότητα του περιοριστικού μέτρου.

Στο εγχώριο δίκαιο, η ευχερέστερη προσφυγή στους λόγους «εθνικής ασφάλειας» που διαπιστώνεται στην πράξη - μακράν ως προτιμότερη επιλογή σε σχέση με τη διαδικασία άρσης του απορρήτου για διακρίβωση των περιοριστικά στον νόμο απαριθμούμενων εγκλημάτων¹⁰⁵ -, είναι φανερό ότι αποκλείει κάθε περίπτωση ελέγχου της βασιμότητας των λόγων για τους οποίους ζητείται η άρση, εκ μέρους του αρμοδίου να την εγκρίνει οργάνου. Επισημαίνει ο Μάνεσης, ήδη από το 1974 : *«Και για μεν τα εγκλήματα, η δικαστική αρχή*

¹⁰² Βλ. σελ. 11 επ.

¹⁰³ Από τη συστηματική και συνδυαστική ανάγνωση των παρ. 1 και 2 του άρθρου 5 του ν. 2225/1994 προκύπτει ότι στην περίπτωση άρσης του απορρήτου για λόγους που αφορούν την εθνική ασφάλεια, ο νόμος δεν περιλαμβάνει μεταξύ των στοιχείων που πρέπει να καταγράφονται στη σχετική διάταξη «το όνομα του προσώπου ή των προσώπων κατά των οποίων λαμβάνεται το μέτρο της άρσης», καθώς επίσης και «την αιτιολογία επιβολής της άρσης».

¹⁰⁴ Εξαιρουμένων των διατάξεων του ΚΠοινΔ (άρθρα 479 και 483) περί της γενικής αρμοδιότητας του ΕισΕφ και του ΕισΑΠ για άσκηση ένδικων μέσων κατά βουλευμάτων – συνεπώς και κατά βουλευμάτων που αποφαινόμενες σχετικά με την άρση του απορρήτου, στις ρητά απαριθμούμενες περιπτώσεις του ν. 2225/1994 -, δε φαίνεται να υπάρχει δικονομική πρόβλεψη για δευτεροβάθμιο, δικαστικό έλεγχο των διατάξεων, διά των οποίων ο Εισαγγελέας αποφαινόμενος περί άρσης του απορρήτου στο πεδίο της εθνικής ασφάλειας.

¹⁰⁵ Πρβλ. *supra*, σελ. 10 επ.

είναι, εξ' ορισμού, αρμόδια και εξοικειωμένη. Για τους λόγους όμως “εθνικής ασφάλειας”, θα στηρίζεται, αναγκαστικά, στα στοιχεία των υπηρεσιών πληροφοριών, τα οποία, ως “άκρως απόρρητα”, δεν είναι εύκολο να ελεγχθούν, ιδίως ως προς τις πηγές τους, και επομένως, οι δικαστικοί λειτουργοί θα περιβάλλουν απλώς με το κύρος τους τις εκτιμήσεις και τις ενέργειες αυτών των υπηρεσιών»¹⁰⁶.

Πέραν της προφανούς επικαιρότητας των διαπιστώσεων του Μάνεση, τέσσερις και πλέον δεκαετίες μετά την αποτύπωση του αρχικού προβληματισμού, το ζήτημα της πλήρους ανέλεγκτης ουσιαστικής κρίσης περί της συνδρομής των λόγων εθνικής ασφάλειας, εξακολουθεί να προβληματίζει και σήμερα. Σημειωτέον δε¹⁰⁷ ότι η μη παράθεση των λόγων που στοιχειοθετούν τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας αποκλείει ταυτόχρονα και την αξιολόγηση των επίμαχων άκρως περιοριστικών μέτρων υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας. Με άλλα λόγια, την εκτίμηση αν το μέτρο ήταν απολύτως αναγκαίο για την *in concreto* περίπτωση και αν η επάχθεια που επέφερε στον κανονιστικό πυρήνα του δικαιώματος ήταν αναπότρεπτη, στο πλαίσιο της δημοκρατικής κοινωνίας. Ειδικά μάλιστα, σε ένα πεδίο, όπου η αρχή της αναλογικότητας ως μηχανισμός στάθμισης και σύνθεσης αγαθών *prima facie* αντικρουόμενων, αναδεικνύεται συχνά ως το έσχατο μεθοδολογικό εργαλείο εξισορρόπησης κρίσιμων αξιών του κράτους δικαίου. Ο αποκλεισμός της κατά συνέπεια, από τις τεχνικές του ελέγχου στάθμισης αποδυναμώνει εμφανώς την εμβέλειά του, ενώ καθιστά πρακτικώς ανενεργή τη διερεύνηση της συμβατότητας ενός περιορισμού προς το σύστημα των αρχών του κράτους δικαίου.

Κατά πάγια νομολογία του, το ΕΔΔΑ στο πεδίο των μυστικών παρακολουθήσεων που εκκινούν από την ανάγκη προστασίας της εθνικής ασφάλειας, ερμηνεύει το «*αναγκαίο μέτρο εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν*» συστατικά και με χαρακτηριστική αυτοσυγκράτηση. Καταρχάς, περιορίζει την «αναγκαιότητα» στο επίπεδο της «αυστηρής αναγκαιότητας» (*strict necessity*). Προκειμένου δε, ένα μέτρο μυστικής παρακολούθησης να θεωρηθεί συμβατό με τις προϋποθέσεις της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ εξειδικεύει το κανονιστικό περιεχόμενο της «αυστηρής αναγκαιότητας» υπό την ακόλουθη διττή εκδοχή : το μέτρο να είναι απολύτως αναγκαίο τόσο κατά **γενική εκτίμηση**¹⁰⁸, για την προστασία των δημοκρατικών θεσμών, όσο και βάσει **ειδικότερης αξιολόγησης**¹⁰⁹, για την πρόσβαση και κτήση ζωτικών πληροφοριών, στο πλαίσιο συγκεκριμένης επιχειρησιακής διερεύνησης¹¹⁰. «*Σε κάθε άλλη περίπτωση*», επισημαίνει μετ' επιτάσεως το δικαστήριο, «*τα μέτρα μυστικής παρακολούθησης που αποκλίνουν των παραπάνω κριτηρίων, διατρέχουν τον κίνδυνο να αποτελέσουν αντικείμενο καταχρηστικής αξιοποίησης εκ μέρους αρχών και υπηρεσιών που ούτως ή άλλως, διαθέτουν εξαιρετικά προνομαϊκή τεχνολογία*»¹¹¹.

¹⁰⁶ ΜΑΝΕΣΗΣ (Α.Ι.), *Συνταγματικά Δικαιώματα, τ. α', Ατομικές Ελευθερίες, ...*, *op.cit.*, υποσ. 9, σελ. 240, όπου περιλαμβάνεται και η εξής επισήμανση του συγγραφέα περί της έννοιας της εθνικής ασφάλειας : « ... είναι όμως πολύ γενική και αόριστη, και για τούτο επιδεικτική καταχρηστικών εφαρμογών, δεδομένου ότι δεν συνδέεται με εγκληματικές ενέργειες, κατ' αντιδιαστολή με τη δεύτερη [κατηγορία ιδιαίτερος σοβαρών εγκλημάτων] ».

¹⁰⁷ Όπως ήδη προεκτέθηκε και σε σχέση με την αποσπασματικότητα της διαδικασίας, *supra*, σελ. 22 επ.

¹⁰⁸ Η έμφαση από τη γράφουσα.

¹⁰⁹ Ομοίως.

¹¹⁰ *Szabó and Vissy v. Hungary, ...*, *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 73.

¹¹¹ Ομοίως, στην ίδια απόφαση, παρ. 73.

Η δέσμευση αυτή έχει σημασία να παραβληθεί προς την επί της αρχής θέση του ΕΔΔΑ σε σχέση με τη διαπιστωμένη αναγκαιότητα των μέτρων μυστικής παρακολούθησης. Όπως ήδη προεκτέθηκε, το δικαστήριο στην απόφαση *Klass and others v. Germany* συνομολογούσε ότι οι αποκλίσεις του άρθρου 8 παρ. 2 δε μπορεί παρά να είναι οριοθετημένες. Και τούτο, διότι στο πλαίσιο της δημοκρατικής κοινωνίας, ζητούμενο παραμένει ενόψει των κρίσιμων διακυβευμάτων, η «*αποφυγή ανεπαίσθητης διολίσθησης σε ολοκληρωτικές επιλογές*»¹¹².

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συγκλίνουσα άποψη του δικαστή Wildhaber στην απόφαση *Rotaru v. Romania*¹¹³, όπου επισημαίνεται ότι για τη νομιμότητα των περιορισμών του άρθρου 8 παρ. 2 δεν αρκεί, ακόμη και στις περιπτώσεις της εθνικής ασφάλειας, απλώς η ονομαστική επίκληση της τελευταίας. Ειδικότερα, ο δικαστής Wildhaber θεωρεί αναγκαία για τη νομιμότητα του περιορισμού, τη ρητή και άμεση διασύνδεση του εξαιρετικού μέτρου με τον επιδιωκόμενο υπέρτερο σκοπό – την εθνική ασφάλεια, εν προκειμένω -. Συμπληρωματικά, υπενθυμίζει ότι η διακριτική ευχέρεια που απολαμβάνουν στο πεδίο τα κράτη – μέλη δεν είναι απεριόριστη. Τουναντίον, «*η μέριμνα του κράτους για την προστασία της εθνικής ασφάλειας θα πρέπει να εξισορροπείται σε σχέση με τη σοβαρότητα του κινδύνου επέμβασης στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικότητας*»¹¹⁴. Με άλλα λόγια, ο Wildhaber επανέρχεται στον διαρκή κίνδυνο υπονόμευσης ή και διάβρωσης της δημοκρατίας, κατ' επίκληση της ανάγκης υπεράσπισής της.

Σε σχέση με τη διακριτική ευχέρεια που απολαμβάνουν τα κράτη – μέλη ως προς την επιλογή και την εξειδίκευση των μέτρων και των τρόπων προστασίας της εθνικής ασφάλειας, το δικαστήριο έχει καταστήσει σαφές ότι στον έλεγχό του υπόκεινται τόσο οι εθνικές νομοθεσίες, όσο και οι εφαρμοστικές αυτών αποφάσεις¹¹⁵. Η εποπτεία του δικαστηρίου σε δύο χρόνους – τόσο στο επίπεδο, κατά πρώτον, του νομοθετικού έργου, όσο και ακολούθως, στο επίπεδο της διοικητικής υλοποίησης – είναι φανερό ότι στοχεύει στην εγγύτερη και πιο αξιόπιστη καταγραφή των επεμβάσεων που επιχειρούν τα κράτη – μέλη στην ακεραιότητα του δικαιώματος.

¹¹² Βλ. τους ισχυρισμούς των αιτούντων σε σχέση με το εύρος των εξαιρέσεων του άρθρου 8 παρ. 2 in ΕΔΔΑ, *Klass and others v. Germany*, ..., *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 47.

¹¹³ ΕΔΔΑ, *Rotaru v. Romania*, 4 May 2000. Εν προκειμένω, το ζήτημα δεν αφορά επέμβαση στην επικοινωνία, αλλά διατήρηση δεδομένων, σε βάθος πενήνταετίας και πλέον, από την Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών της Ρουμανίας. Οι πληροφορίες αφορούσαν πεποιθήσεις του προσφεύγοντος – επιστολή του τελευταίου από την περίοδο που ήταν φοιτητής και συνέδεε τον περιορισμό στην ελευθερία της έκφρασης με την έλευση του κομμουνιστικού καθεστώτος στη χώρα του -. Το ενδιαφέρον της απόφασης εστιάζεται ωστόσο, στην άποψη του δικαστή Wildhaber, ο οποίος αποστασιοποιείται από τον επιστημονικό και κοινωνικό αυτοματισμό που νομιμοποιεί *a priori* κάθε περιορισμό στα ατομικά δικαιώματα, με μόνη την επίκληση της υπέρτερης εθνικής ασφάλειας.

¹¹⁴ Απόσπασμα από τη συγκλίνουσα άποψη του δικαστή Wildhaber στην οποία προσχώρησαν και οι δικαστές Makarczyk, Turmen, Costa, Tulkens, Casadevall και Weber.

¹¹⁵ Στην ίδια απόφαση: «*Η διακριτική ευχέρεια υπόκειται ωστόσο, σε ευρωπαϊκή εποπτεία, στην οποία εμπίπτουν τόσο η νομοθεσία, όσο και οι εφαρμοστικές αποφάσεις. Ενόψει του κινδύνου να καταστεί το σύστημα μυστικών παρακολουθήσεων από μέσο προάσπισης της εθνικής ασφάλειας σε όχημα υπονόμευσης ή ακόμη και κατάλυσης της δημοκρατίας υπό το πρόσχημα της προάσπισής της, το Δικαστήριο πρέπει να πειστεί ότι υφίστανται επαρκείς και αποτελεσματικές εγγυήσεις αντιτάξιμες έναντι κάθε κατάχρησης*». (παρ. 57)

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Zakharov v. Russia*¹¹⁶, διαπιστώνει αξιοσημείωτη απόκλιση των ρωσικών δικαστηρίων από την τήρηση των ελάχιστων αναγκαίων προϋποθέσεων που θέτει η ΕΣΔΑ ως προς τους όρους άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι από τη μελέτη των δεδομένων που τέθηκαν υπόψη του και τα σχετικά στατιστικά στοιχεία, προκύπτει ότι τα κατώτερα και τα τοπικά δικαστήρια δεν επαληθεύουν, ούτε θεωρούν προαπαιτούμενη για την επέμβαση στην απόρρητη επικοινωνία, την ύπαρξη «εύλογης υποψίας». Δεν αξιολογούν επίσης, τα μέτρα άρσης με όρους «αναγκαιότητας» και «αναλογικότητας» - όρους, οι οποίοι συνιστούν βασικές παραμέτρους κάθε δικαιοκρατικής κρίσης ως προς τη νομιμότητα του εξαιρετικού μέτρου -.

Ενδιαφέρουσες είναι περαιτέρω, οι παρατηρήσεις του ΕΔΔΑ ως προς την αναδρομική αιτιολογία. Στην απόφαση *Dragojevic v. Croatia*¹¹⁷, το δικαστήριο αρνείται να δεχθεί ότι η επιγενόμενη αιτιολογία σε απόφαση που αφορά άρση του απορρήτου τηλεφωνικής επικοινωνίας αποτελεί ικανό αντιστάθμισμα της καταρχάς, ελλείπουσας αιτιολογίας, στο αφετηριακό σημείο έναρξης ισχύος της επίμαχης απόφασης. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ αποφαιίνεται ότι η ανοχή του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Κροατίας στην εκ των υστέρων αιτιολόγηση αποφάσεων που διέταξαν την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, χωρίς νόμιμη αιτιολογία δε μπορεί να είναι συμβατή με τα κριτήρια της ΕΣΔΑ¹¹⁸. Κι αυτό διότι : «*Σε ένα πεδίο τόσο ευαίσθητο, όσο η χρήση των τεχνικών μυστικής παρακολούθησης, την οποία η Σύμβαση ανέχεται μόνο στο μέτρο που κάτι τέτοιο είναι απολύτως αναγκαίο για την προάσπιση των δημοκρατικών θεσμών, είναι δυσχερές για το Δικαστήριο να αποδεχθεί τη λύση που υιοθέτησαν τα εθνικά δικαστήρια*»¹¹⁹.

Αξιοσημείωτη υπήρξε επίσης, στην απόφαση *Kvasnica v. Slovakia*, η απόκρουση από το ΕΔΔΑ επιχειρήματος της ελεγχόμενης χώρας – μέλους, το οποίο συνίστατο στην άρνηση της τελευταίας να παραθέσει τα στοιχεία επί των οποίων στηρίχτηκε η ανάγκη για την επιβολή του μέτρου της τηλεφωνικής παρακολούθησης, κατ' επίκληση της εμπιστευτικής διαβάθμισης των επίμαχων εγγράφων¹²⁰.

Ομοίως, ενδιαφέρον εμφανίζει και η επιφύλαξη – και τελικώς, άρνηση – του ΕΔΔΑ να συνάγει τεκμήριο διασύνδεσης της εθνικής ασφάλειας – και άρα του περιορισμού ως προς την ελεύθερη επικοινωνία – με το αδίκημα της λαθρεμπορίας τσιγάρων εκ μόνου του γεγονότος ότι θέατρο των επίμαχων γεγονότων υπήρξε στρατιωτικό αεροδρόμιο της Ρουμανίας. Στην απόφαση *Dumitru Popescu v. Romania*¹²¹, το ΕΔΔΑ επιμένει στον ποιοτικό

¹¹⁶ ΕΔΔΑ, *Zakharov v. Russia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 30, παρ. 263.

¹¹⁷ ΕΔΔΑ, *Dragojević v. Croatia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 96 επ. Μολονότι εν προκειμένω, ο λόγος άρσης του απορρήτου αφορά διακρίβωση εγκλήματος – διακίνηση ναρκωτικών και λοιπές συναφείς πράξεις – και όχι απειλή κατά της εθνικής ασφάλειας, εντούτοις, το ενδιαφέρον της απόφασης συνίσταται στην ιδιαίτερη μνεία της αναδρομικής αιτιολογίας ως επιγενόμενης μεθόδου θεραπείας της ελλείπουσας καταρχάς, υποχρέωσης περί πλήρους αιτιολογίας.

¹¹⁸ Βλ. στο ίδιο πνεύμα, την πολύ πρόσφατη απόφαση ΕΔΔΑ, *Liblik and others v. Estonia*, 28 May 2019 – κυρίως, παρ. 137 επ., όπου επίσης αποκρούεται η αναδρομική αιτιολόγηση απόφασης περί τηλεφωνικών παρακολουθήσεων ως μη συνάδουσα με τα κριτήρια του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δε μπορεί επιγενόμενη αιτιολογία να θεραπεύσει την ανεπάρκεια αιτιολογίας, η οποία στηρίχτηκε σε «*αβαθείς και διακηρυκτικές διαπιστώσεις*» (παρ. 137).

¹¹⁹ Βλ. την αυτή απόφαση, παρ. 92.

¹²⁰ ΕΔΔΑ, *Kvasnica v. Slovakia*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 86.

¹²¹ ΕΔΔΑ, *Dumitru Popescu v. Roumanie*, ... , *op.cit.* υποσ. 30, παρ. 64.

έλεγχο της αιτιολογίας και αναζητά αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της τηλεφωνικής παρακολούθησης του προσφεύγοντος και των υποκείμενων πραγματικών περιστατικών ως πειστικό λόγο διακινδύνευσης της εθνικής ασφάλειας.

Στην υπό εξέταση ελληνική περίπτωση, σε ό,τι αφορά τη διαδικασία περί άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας – όπως ήδη επισημάνθηκε¹²² –, έχει ενδιαφέρον να σημειώσουμε καταρχάς, ότι η μόνη διαθέσιμη πηγή απ’ όπου κανείς μπορεί να αντλήσει συγκεντρωτικές πληροφορίες και στατιστικές καταγραφές, είναι οι ετήσιες εκθέσεις που συντάσσει ΑΔΑΕ -. Οι εκθέσεις αυτές ωστόσο – όπως επίσης, έχει προεπισημανθεί¹²³ -, είναι φειδωλές σε πληροφορίες, ενώ δε διευκολύνουν μεθοδολογικά την έρευνα δεδομένου ότι οι περιλαμβανόμενες καταγραφές στερούνται ποιοτικής ταξινόμησης και επεξεργασίας¹²⁴. Από τα καταχωρισμένα εντούτοις, στοιχεία προκύπτει ευχερώς ότι οι ελληνικές αρχές προσφεύγουν στην άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας μακράν πολύ συχνότερα σε σχέση με την άρση για λόγους που συνδέονται με τη διακρίβωση εγκλημάτων – από τα προβλεπόμενα στον ν. 2225/1994¹²⁵ -.

Πιο συγκεκριμένα, από τους παρατιθέμενους στις προαναφερόμενες εκθέσεις της Αρχής πίνακες, για τη χρονική περίοδο από το 2004¹²⁶ έως και το 2018, είναι προδήλως εμφανής η αριθμητική υπεροχή των άρσεων που εμπίπτουν στην κατηγορία της εθνικής ασφάλειας, σε αναλογία έως και πλέον του τετραπλάσιου σε σύγκριση με τις λοιπές άρσεις¹²⁷. Αυτό σημαίνει ότι οι αρμόδιες αρχές – δικαστικές, στρατιωτικές ή αστυνομικές¹²⁸ - επιχειρούν ευχερέστερα επεμβάσεις στην ελεύθερη, απόρρητη επικοινωνία, όταν το διακύβευμα συνδέεται με την προστασία της εθνικής ασφάλειας.

Δυστυχώς, ένα ακόμη έλλειμμα των δημοσιοποιημένων επί του θέματος στοιχείων συνίσταται στο γεγονός ότι δεν προκύπτει από πουθενά, η πληροφορία περί των τελικών εγκριθεισών άρσεων σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των υποβληθέντων περί άρσης αιτημάτων. Αυτό σημαίνει ότι δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε τελικώς τον ακριβή αριθμό και το αντίστοιχο ποσοστό των αιτημάτων, επί των οποίων το αρμόδιο όργανο συναινεί ως προς την άρση του απόρρητου χαρακτήρα της τηλεφωνικής επικοινωνίας. Δε γνωρίζουμε αντιστοίχως – τουλάχιστον από επίσημα καταχωρισμένα στοιχεία - το ποσοστό απορριπτικών διατάξεων, όπου το αρμόδιο όργανο αποφαινεται αρνητικά στο υποβληθέν περί άρσης αίτημα. Η έλλειψη ακριβούς πληροφόρησης ως προς τα ποσοστά ικανοποίησης των σχετικών αιτημάτων προστιθέμενη στην - εκ του νόμου ανεκτή και γι’ αυτό, συγγνωστή - έλλειψη αιτιολογίας των σχετικών διατάξεων, εγείρει πάντως ζητήματα *δ, σεληφάνειας*. Και ναι μεν, πρόκειται για ένα πεδίο, όπου λόγω της επιχειρησιακής κρισιμότητάς του,

¹²² Βλ. *infra*, σελ. 26 επ.

¹²³ Βλ. σελ. 23 επ.

¹²⁴ Βλ. σχετικά τη συζήτηση, στη διάρκεια της συνεδρίασης της 8^{ης} Ιουλίου 2014, κατά την παρουσίαση της Ετήσιας Έκθεσης της Αρχής, του έτους 2013 ενώπιον της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας, όπου η ίδια η Αρχή διά του Αντιπροέδρου της, αναφέρεται στη συγκεκριμένη αρμοδιότητα ως απλή παράθεση στατιστικών στοιχείων.

¹²⁵ Βλ. άρθρο 4 όπως και *infra*, σελ. 10 επ.

¹²⁶ Θυμίζουμε ότι η ΑΔΑΕ ιδρύθηκε με τον ν. 3115/2003 – *supra*, σελ. 21, υποσ. 88

¹²⁷ Βλ. σχετικά τις οικείες ενότητες των ετήσιων εκθέσεων της Αρχής.

¹²⁸ Βλ. *infra*, σελ. 26 επ,

καταρχάς, νοείται ευρεία διακριτική ευχέρεια και λελογισμένη δημοσιοποίηση δεδομένων, όμως εδώ, τίθεται ζήτημα πλήρους έλλειψης ακόμη και ποσοτικών – εν είδει στατιστικών, έστω – δεδομένων.

Έχει ίσως αξία να επισημανθεί ότι στην απόφασή του *Iordachi and others v. Moldova*¹²⁹, το 2009, το ΕΔΔΑ συνεκτιμά μεταξύ άλλων – και όχι μόνο στις άρσεις για λόγους εθνικής ασφάλειας -, και τέτοιους ποσοστιαίους δείκτες, για την τελική κρίση του ως προς την ποιότητα του εθνικού κανονιστικού πλαισίου της Μολδαβίας, στο πεδίο άρσης του απορρήτου. Σε σχέση με την ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα αυτή απόφαση του δικαστηρίου, σημειωτέα επίσης, τα παρακάτω : οι προσφεύγοντες απευθύνονται στο ΕΔΔΑ ως δικηγόροι - μέλη μιας μη κυβερνητικής οργάνωσης (“Lawyers for Human Rights”¹³⁰), με πεδίο δράσης κατά βάση, την εκπροσώπηση αιτούντων ενώπιον του ΕΔΔΑ. Εκτιμούν ότι λόγω της ιδιότητάς τους ως νομικών πληρεξουσίων με συστηματική παρουσία ενώπιον του δικαστηρίου του Στρασβούργου, έχουν προκαλέσει – σύμφωνα με τους ισχυρισμούς των ιδίων - υπολογίσιμη φθορά¹³¹ τόσο στην εικόνα της κυβέρνησης, όσο και δημοσιονομικό κόστος στη χώρα - αυτό το τελευταίο ειδικότερα, ως συνέπεια των αποζημιώσεων που επιδίκασε το ΕΔΔΑ επί προσφυγών, όπου εκπροσώπησαν τους αιτούντες ως πληρεξούσιοι νομικοί παραστάτες τους -.

Τούτων δοθέντων, οι προσφεύγοντες χωρίς να ισχυρίζονται ότι υπέστησαν συγκεκριμένη βλάβη από συντελεσθείσα παρακολούθηση των τηλεφωνικών τους επικοινωνιών, εκτιμούν ότι διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο να υποστούν τέτοια βλάβη και μόνο λόγω της ιδιότητας και της δράσης τους. Παρά τον χαλαρό – *prima facie* - νομιμοποιητικό τους σύνδεσμο με την ιδιότητα του αιτούντος ενώπιον του δικαστηρίου, το ΕΔΔΑ δεν αντέλεξε ως προς την ύπαρξη του εννόμου συμφέροντός τους και τους αναγνώρισε την ιδιότητα του προσφεύγοντος (applicant). Το επιχείρημα των αιτούντων αφορούσε μεταξύ άλλων, την ποιότητα του κρίσιμου, εγχώριου νομοθετικού πλαισίου ως μη ανταποκρινόμενου στα κριτήρια της ΕΣΔΑ.

Αντιπαρερχόμενοι τις σημειακές αναφορές επ’ αυτού και τη σχετική επιχειρηματολογία του δικαστηρίου, επισημαίνουμε μόνο την καταληκτική διαπίστωση τής υπό συζήτηση απόφασης, όπου διαγιγνώσκονται ανεπάρκειες του θεσμικού πλαισίου της Μολδαβίας. Αυτές αφορούν κυρίως, την έλλειψη σαφήνειας τόσο ως προς τη φύση των αδικημάτων για τη διερεύνηση των οποίων προβλέπεται η δυνατότητα άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, όσο και ως προς τις κατηγορίες ατόμων που εμπίπτουν στον δυνητικό κύκλο υποκειμένων, τα οποία απειλούνται από επικείμενη άρση.

Αξίζει στο σημείο αυτό, να υπενθυμίσουμε την πάγια, τολμηρή – και αρκούντως συμπεριληπτική νομολογία του ΕΔΔΑ – κατά περιεχόμενο της οποίας, για τη θεμελίωση της ιδιότητας του προσφεύγοντος ενώπιον του δικαστηρίου αρκεί η ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου μη συμβατού προς τα κριτήρια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης¹³². Αυτό διευρύνει

¹²⁹ ΕΔΔΑ, *Iordachi and others v. Moldova*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28.

¹³⁰ Βλ. παρ. 7 της απόφασης.

¹³¹ Άλλως, ζημιά - “damage”¹³¹, ο όρος στο αγγλικό κείμενο της απόφασης -.

¹³² Αυτό σημαίνει ότι για την ιδιότητα του προσφεύγοντος δεν απαιτείται η έλευση της ζημίας στο πρόσωπό του. Βλ. ενδεικτικά, ήδη από την απόφαση *Klass and others v. Germany*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 64. Εδώ υπήρξε ωστόσο και διαφοροποίηση του δικαστή Pinheiro Farinha, κατά την οποία για την παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, δεν αρκεί η ύπαρξη μη συμβατού νομοθετικού

σημαντικά τον δικονομικό κύκλο των εκόντων πρόσβαση στη δικαστική προστασία του Στρασβούργου, υπό την έννοια ότι δεν απαιτείται η έλευση ζημίας ως προϋπόθεση για να ασκήσει το δικαστήριο τον δικαιοδοτικό του ρόλο. Το σκεπτικό του δικαστηρίου επί του οποίου ερείδεται η διευρυμένη αντίληψή του περί της έννοιας του «θύματος» («victim») παραβίασης δικαιώματος από τα κατοχυρούμενα στις διατάξεις της ΕΣΔΑ συνδέεται με τη διακινδύνευση που προκαλεί η εφαρμογή κάθε κανονιστικού πλαισίου, ήδη από τη θέση του σε εφαρμογή και την έναρξη ισχύος του. Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα είδος προληπτικού και αφηρημένου ελέγχου που επιχειρεί το δικαστήριο επί του υφιστάμενου κανονιστικού πλαισίου της ελεγχόμενης χώρας, υπό την προϋπόθεση ότι ο προσφεύγων ως εμπύπνων στο ρυθμιστικό πεδίο των επίμαχων διατάξεων, επικαλείται την έλευση δυνητικής βλάβης.

Στην περί ης ο λόγος απόφαση πάντως, για να καταγνώσει το δικαστήριο την παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης συνεκτιμήθηκε – όπως προεκτέθηκε¹³³ – το υψηλότερο ποσοστό αποδοχής των υποβληθέντων αιτημάτων περί άρσης του απορρήτου. Ακριβέστερα, το ποσοστό αυτό έτεινε στα όρια της καθολικής αποδοχής τους. Επ’ αυτού, το δικαστήριο επισημαίνει :

« ... κατά τη διάρκεια του 2007, τα δικαστήρια της Μολδαβίας ενέκριναν σχεδόν όλα τα αιτήματα που υποβλήθηκαν από τις διωκτικές αρχές για άρση του απορρήτου. Δεδομένου ότι πρόκειται για ασυνήθιστα υψηλό αριθμό εγκρίσεων, το Δικαστήριο θεωρεί απαραίτητο να υπογραμμίσει ότι οι τηλεφωνικές παρακολουθήσεις συνιστούν ιδιαίτερος σοβαρή επέμβαση στις ατομικές ελευθερίες και μόνο πολύ σοβαροί λόγοι που εδράζονται σε εύλογες υποψίες σχετικές με συμμετοχή του παρακολουθούμενου σε βαριά μορφής εγκληματική δραστηριότητα μπορούν να αποτελέσουν νόμιμη βάση για χορήγηση της άρσης ... (παρ. 51). ... Το Δικαστήριο διατηρεί την άποψη ότι οι ελλείψεις που επισημάνθηκαν έχουν αντίκτυπο στην τρέχουσα λειτουργία του υφιστάμενου συστήματος μυστικών παρακολουθήσεων της Μολδαβίας. Σε σχέση μ’ αυτό, το Δικαστήριο παραπέμπει στις στατιστικές πληροφορίες που περιλαμβάνονται σε επιστολή του επικεφαλής του Γραφείου Προέδρου του Ανώτατου Δικαστηρίου. Σύμφωνα με τις πληροφορίες αυτές, για το έτος 2005 χορηγήθηκαν πάνω από 2.500 αποφάσεις άρσης, για το 2006 περίπου 1900 και για το 2007 πάνω από 2.300¹³⁴. Οι αριθμοί αυτοί αποδεικνύουν ότι η χρήση του συστήματος μυστικών παρακολουθήσεων, στη Μολδαβία είναι τουλάχιστον υπερβολική · γεγονός που ενδέχεται να συνδέεται εν μέρει με τις ελλείψεις εγγυήσεις του νομοθετικού πλαισίου»¹³⁵.

πλαίσιοι. Απαιτείται επιπλέον και η έλευση συναφούς βλάβης στον προσφεύγοντα. Ειδικότερα: “... είναι αναγκαίο, πέρα από την απειλή ή τον κίνδυνο, να αποδεικνύεται ότι υπήρξε συγκεκριμένη παραβίαση της Σύμβασης, της οποίας ο προσφεύγων υπήρξε θύμα” (παρ. 3 της άποψης Pinheiro Farinha). Για την κρατούσα ωστόσο άποψη, βλ. *Malone c. Royaume Uni*, ... , *op.cit.*, υποσ. 76, παρ. 64, *Huwig c. France*, ... , *op.cit.*, υποσ. 29, παρ. 35, *Halford c. Royaume Uni*, ... , *op.cit.*, υποσ. 29, παρ. 56, *Iordachi and others v. Moldova*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 34, *Roman Zakharov v. Russia*, ..., *op.cit.*, υποσ. 30, παρ. 245, *Centrum for Rättvisa v. Sweden*, ..., *op.cit.*, υποσ. 31, παρ. 95 κοκ.

¹³³ Βλ. *supra*, στην αμέσως προηγούμενη σελίδα.

¹³⁴ Στην αναφερόμενη επιστολή, τα ποσοστιαία δεδομένα έχουν ως εξής : για το έτος 2005, έγινε δεκτό το 98,8% των αιτημάτων για άρση του απορρήτου, το 2006 το ποσοστό ανήλθε σε 97,93%, ενώ το 2007 σε 99,24% (παρ. 13).

¹³⁵ ΕΔΔΑ, *Iordachi and others v. Moldova*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 52.

Στο ίδιο πνεύμα, το ΕΔΔΑ στη λίγο προγενέστερη απόφαση *Case of the Association for European Integration and Human Rights and Ekimdhiev v. Bulgaria*¹³⁶, αξιολογεί επίσης, ποσοτικούς δείκτες για να εξάγει συμπεράσματα ως προς την ποιότητα και τις εγγυήσεις του κανονιστικού πλαισίου σε σχέση με συντελεσμένες άρσεις απορρήτου. Ειδικότερα, διατρέχοντας ενδεικτικά τη διετία 1999-2001, διαπιστώνει ότι στο βουλγαρικό σύστημα άρσης του απορρήτου, έχουν καταχωριστεί 10 000 εντάλματα που αντιστοιχούν σε πληθυσμό μικρότερο των οκτώ εκατομμυρίων, ενώ επισημαίνει ότι από αυτά τα 10 000 εντάλματα, λιγότερα από 270 αξιοποιήθηκαν περαιτέρω στην ποινική διαδικασία. Την αριθμητική αυτή αντιπαράβαλλει προς τα δεδομένα της παλαιότερης απόφασης *Malone*¹³⁷, όπου για τη δεκαετία 1969-1979 και για πλήθος τηλεφωνικών συνδέσεων που έτεινε στα 26,5 εκατομμύρια, υπήρξαν 400 τηλεφωνικές άρσεις και 100 περίπου ταχυδρομικές. Είναι προφανώς συντριπτική η διαφορά κλίμακας¹³⁸· για τον λόγο αυτό, το δικαστήριο θέτει και το υπό συζήτηση στοιχείο ως κριτήριο προς αποτίμηση του ισχύοντος στη Βουλγαρία συστήματος άρσης του απορρήτου. Καταλήγοντας στη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 8 της Σύμβασης, το ΕΔΔΑ επισημαίνει την πληθωριστική προσφυγή - στα όρια της κατάχρησης¹³⁹ - στη διαδικασία άρσης του απορρήτου, κατ'επίκληση λόγων συναρτώμενων με την αύξηση της τρομοκρατικής δράσης. Η παραβίαση δε αυτή, πιθανολογείται από το δικαστήριο ότι συνδέεται με τις ανεπαρκείς εγγυήσεις που παρέχει το νομοθετικό πλαίσιο της ελεγχόμενης χώρας.

Επανερχόμενοι στην ελληνική ιδιαιτερότητα, επισημαίνουμε ότι υπό αυτή την έννοια, το έλλειμμα συναφών αριθμητικών καταγραφών δημιουργεί μεταξύ άλλων, ζητήματα και ως προς το γεγονός ότι δε μας επιτρέπεται να εξάγουμε συμπεράσματα σε σχέση με τη διαχείριση των υποβαλλόμενων αιτημάτων περί άρσης του απορρήτου από τις αρμόδιες αρχές· κυρίως, δε ως προς το ποσοστό των άρσεων που γίνεται δεκτό από τις τελευταίες. Συνεπώς, και στο σημείο αυτό, τα εγχώρια, διαθέσιμα δεδομένα υπολείπονται σημαντικά, όχι μόνο ως προς την ακριβή καταγραφή των γενεσιουργών αιτιών που οδηγούν

¹³⁶ ΕΔΔΑ, *Case of the Association for European Integration and Human Rights and Ekimdhiev v. Bulgaria*, ... , *op.cit.*, υποσ. 79.

¹³⁷ ΕΔΔΑ, *Malone c. Royaume Uni*, ... , *op.cit.*, υποσ. 76, παρ. 53 και 79.

¹³⁸ Οφείλουμε ωστόσο, να παρατηρήσουμε - κυρίως, για την αξιοπιστία των σχετικών κρίσεων του δικαστηρίου - ότι το πεδίο αναφοράς δεν είναι ανάλογο, ίσως, ούτε καν συγκρίσιμο. Μεταξύ της δεκαετίας 1969-1979 και της διετίας 1999-2001, το ευρύ χρονικό άνυσμα της εικοσαετίας που μεσολαβεί σηματοδοτεί εμβληματικές αλλαγές - και γι' αυτό, συνεκτιμητές - ως προς την ακριβή, συγκριτική αποτίμηση των δεδομένων.

¹³⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Case of the Association for European Integration and Human Rights and Ekimdhiev v. Bulgaria*, ... , *op.cit.*, υποσ. 79 : “ ... η προσφυγή στο σύστημα μυστικών παρακολουθήσεων στη Βουλγαρία είναι τουλάχιστον, υπερβολική - γεγονός που μπορεί εν μέρει, να οφείλεται στις ανεπαρκείς εγγυήσεις που προβλέπει το κανονιστικό πλαίσιο -. Αντιθέτως, στις αποφάσεις *Klass and others* ... και στην *Christie* δεν υπήρχαν ενδείξεις ότι η πρακτική που τηρήθηκε δε βρίσκονταν σε απόλυτη αρμονία με τις προβλέψεις του νόμου” (παρ. 92). Ειδικά, στην κρίση της European Commission of Human Rights στην υπόθεση *Campbell CHRISTIE v. the United Kingdom*, 27 June 1994, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προκειμένου να διαπιστώσει αν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ αξιοποιεί, μεταξύ άλλων, στατιστικά δεδομένα σχετικά με το ποσοστό άρσεων που οδήγησαν τελικώς, σε συλλήψεις των παρακολουθούμενων προσώπων. Βλ. τα σχετικά στοιχεία που παραθέτει ο αρμόδιος Επίτροπος του Ηνωμένου Βασιλείου, σε σειρά εκθέσεων που αφορούν την περίοδο 1986-1992.

τις κατά νόμο επισπεύδουσες αρχές σε υποβολή αιτημάτων περί άρσης, αλλά και ως προς την αποτύπωση επιμέρους ποιοτικών δεικτών¹⁴⁰.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ:

Βιογραφώντας τον Joseph Fouché¹⁴¹ – την αμφιλεγόμενη αυτή προσωπικότητα, με ειδικό πολιτικό βάρος και ισχυρό, ιστορικό αποτύπωμα στην περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης – ο Στέφαν Τσβάιχ, στο ομότιτλο έργο του¹⁴², αναπαράγει στον πρόλογο της έκδοσης, την εμφιατική διαπίστωση του Balzac, κατά τον οποίο, η εμβέλεια και η ισχύς του Fouché στις ζωές των ανθρώπων υπερέβαιναν κι αυτή την εξουσία του Ναπολέοντα¹⁴³. Την *prima facie* αυτή παραδοξότητα του ισχυρισμού μετριάζει και εν πολλοίς, αποκαθιστά ο Τσβάιχ¹⁴⁴ αποδίδοντας την ισχύ και την επιδραστικότητα του πολύστροφου Fouché, στην πρόσβαση που διέθετε στο πλέον εκτεταμένο δίκτυο πληροφοριών της εποχής του. “*L’information, c’est tout, à la guerre, comme pendant la paix, dans la politique, comme dans la finance*”¹⁴⁵.

Η παντοδυναμία της πληροφορίας συνεπώς, εγγυάται τη διαχρονική της αξία και εξηγεί την οργανωμένη και επίμονη διεκδίκησή της από κάθε σύστημα εξουσίας που ενδιαφέρεται στοιχειωδώς για την αυτοσυντήρηση και μακροημέρευση του. Εκείνο που προφανώς παραλλάσσει και διαφοροποιείται από τη ναπολεόντεια περίοδο μέχρι τη σημερινή, είναι η ένταση και τα μέσα διεκδίκησης. Στις μέρες μας, πλέον η πρόσβαση στις πληροφορίες εκ μέρους της κρατικής εξουσίας, δεν μπορεί και δεν πρέπει να νοείται παρά μόνο υπό τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου. Στο σημείο αυτό ακριβώς, η νομολογία του ΕΔΔΑ συνιστά σημείο αναφοράς και αξιόπιστη επιτομή του συνόλου των παραμέτρων που αφορούν τη διασφάλιση του απόρρητου χαρακτήρα των επικοινωνιών. Ειδικότερα, η συμβολή του ΕΔΔΑ εστιάζεται πρωτίστως, στη διαμόρφωση και επεξεργασία των κριτηρίων επί τη βάσει των οποίων οριοθετείται το δικαίωμα και έτι περαιτέρω, οι προϋποθέσεις που επιτρέπουν στην έννομη τάξη να ανεχθεί απόκλιση από το κανονιστικό του περιεχόμενο.

Αυτό άλλωστε, αποτελεί τον ασφαλή ελάχιστο, κοινό παρονομαστή και το σημείο στο οποίο οφείλουν να συγκλίνουν τα νομοθετικά πλαίσια των χωρών που μοιράζονται τις αξίες

¹⁴⁰ Βλ. επ’ αυτού και τις παρατηρήσεις του Γ. Τσόλια στο με αριθμ. 2723/2003 βούλευμα Συμβ. Πλημμ., διά του οποίου έγινε δεκτή η σχετική εισαγγελική πρόταση, in *ΠουΔικ*, 2004, σελ. 1273 επ. – κυρίως, 1276-1277 -.

¹⁴¹ Ο Joseph Fouché (1759-1820, premier duc d’Otrante) υπήρξε κραταιός, πολιτικός άνδρας, στην περίοδο του αυτοκράτορος Ναπολέοντα Βοναπάρτη και υπουργός, μεταξύ άλλων, με αρμοδιότητες στο πεδίο της εσωτερικής τάξης (αστυνομία). Παρέμεινε ευρύτερα γνωστός για την πολυσχιδή και επινοητική του προσωπικότητα, σε συνδυασμό με το ισχυρό, πολιτικό του αποτύπωμα.

¹⁴² Stefan Zweig, *Fouché*, 1929 [Livre de poche, traduit par A. Hella et O. Bournac, Paris, Grasset, 1969]

¹⁴³ Βλ. επίσης in Stefan Zweig, *Fouché, ...*, στην αμέσως προηγούμενη υποσημείωση, σελ. 11 και τη σχετική αναφορά του Zweig στο έργο του Balzac, *Une ténébreuse affaire – La comédie humaine*.

¹⁴⁴ SAUVÉ (J.-M.), “Le renseignement et son contrôle”, *Discours de Jean – Marc Sauvé, vice-président du Conseil d’État, 6 avril 2018* – βλ. <https://www.conseil-etat.fr/actualites/discours-et-interventions/le-renseignement-et-son-contrôle>.

¹⁴⁵ «*Η πληροφορία είναι το άπαν, τόσο στον πόλεμο, όσο και στην ειρήνη, στην πολιτική και στην οικονομία*» βλ. in Stefan Zweig, *Fouché, ...*, *op.cit.*, υποσ. 142, σελ. 116.

και βαρύνονται από τις δεσμεύσεις της ΕΣΔΑ. Η επιδίωξη σύμπλευσης και εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών με τα κριτήρια της νομολογίας του δικαστηρίου του Στρασβούργου συνιστά την απολύτως αναγκαία – ειδικά στους καιρούς μας - προσχώρηση στο κοινό ευρωπαϊκό, πολιτιστικό και αξιακό κεκτημένο. Διαπλάθει δε, ένα corpus ενιαίων κριτηρίων που καθιστούν περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη μέθοδο, «μετρήσιμη» και αξιολογήσιμη τη συμμόρφωση του εθνικού νόμου με τα προαπαιτούμενα της ΕΣΔΑ· κυρίως, ως προς τη διαφάνεια και την επαληθευσιμότητα των λόγων που βρίσκονται κάθε φορά, στην αφετηρία της ανάγκης που προτάσσει η δημοκρατική πολιτεία για να εισέλθει στον σκληρό πυρήνα του δικαιώματος.

Αποτιμώντας τα ισχύοντα στο εθνικό κανονιστικό μας πλαίσιο, έχει ήδη επισημανθεί ο ικανοποιητικός βαθμός νομοτεχνικής επάρκειας. Πολλώ δε μάλλον, εάν υπομνησθεί η ιστορική αφετηρία της - μέσα της δεκαετίας του 1990¹⁴⁶ -. Το ίδιο αυτό γεγονός ωστόσο, υπαγορεύει την ανάγκη για επικαιροποίηση και (εκ)συγχρονισμό των ισχυόντων πλέον της εικοσιπενταετίας. Μεταξύ λοιπών προφανών και αυταπόδεικτων λόγων που συνδέονται κυρίως, με την κανονιστική αντοχή των διατάξεων στον χρόνο, εν προκειμένω και για λόγους που αφορούν επιπλέον, τον ψηφιακό μετασχηματισμό της φυσιογνωμίας του 21^{ου} αιώνα.

Πέραν ωστόσο, του κανονιστικού πλαισίου, ζητήματα υπάρχουν και ως προς την τηρούμενη διοικητική πρακτική. Τίποτε πιο κοινότοπο από τη διαπίστωση ότι η χρονοκαθυστέρηση, με την οποία οι διοικητικές δομές των δικαστικών και εισαγγελικών αρχών ενσωματώνουν τα τεχνολογικά δεδομένα της ηλεκτρονικής εποχής μας ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό, για την ανακολουθία και την ασθμαίνουσα ανταπόκριση της δικαιοσύνης στις ταχύτητες των νέων καιρών. Εντελώς ενδεικτικά, επισημαίνουμε τις ετερόκλητες εκδοχές και τους τύπους (format) των εγγράφων που αφορούν τη διαβίβαση αιτημάτων προς τις δικαστικές αρχές για άρση του απορρήτου. Η αδυναμία ή κωλυσιεργία προς το παρόν, ως προς την υιοθέτηση ενιαίου, ηλεκτρονικού τύπου αρχείου, διαχειρίσιμου με ενιαία κριτήρια σε κοινή βάση δεδομένων, προσβάσιμη από τους έχοντες την αναγκαία εξουσιοδότηση, καθιστά πρακτικώς ανέφικτη την εξαγωγή ποιοτικών, στατιστικών συμπερασμάτων σε σχέση με τη διαδικασία άρσης του απορρήτου. Σε δεύτερο χρόνο δε, δυσχεραίνει ουσιαστικά την παραβολή των εθνικών δεδομένων προς τα κριτήρια του ΕΔΔΑ.

Είναι γεγονός ότι μέχρι στιγμής, καθώς η Ελλάδα δεν έχει αχθεί ενώπιον του ΕΔΔΑ επ' αφορμή του συγκεκριμένου ζητήματος, το δικαστήριο δεν έχει παραβάλει τα ισχύοντα παρ' ημίν προς τα κριτήρια συμβατότητας, όπως αυτά απορρέουν από τη νομολογιακή επεξεργασία του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Δεν αποκλείεται η πραγματικότητα αυτή να οφείλεται εν μέρει και στο γεγονός ότι η οργανωμένη κοινωνία των πολιτών δε διαθέτει προσώρας, τα αντανakλαστικά εκείνα που θα επέτρεπαν τον εντοπισμό και την ανάδειξη των υπολειπόμενων πεδίων του εθνικού πλαισίου σε σχέση με τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ. Σε κάθε περίπτωση, η συγκυριακή μέχρι σήμερα, απουσία τέτοιου ελέγχου δεν ισοδυναμεί με κατάφαση άνευ ετέρου, υπέρ της *lege artis* δομικής κατάστρωσης των διατάξεων, που συναποτελούν το εφαρμοστέο δίκαιο της χώρας μας, στο πεδίο του απορρήτου.

Η επίταση στην αποφαιτική διατύπωση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε σχέση με τον χαρακτήρα του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα ως «μη πολυτελούς δικαιώματος» (*“not a*

¹⁴⁶ Πρβλ. ν. 2225/1994.

luxury right)¹⁴⁷, καθόσον συνιστά «τον θεμέλιο λίθο της ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας» προσδίδει στο δικαίωμα εύλογη υπεραξία. Πράγματι, η προστασία του απορρήτου ως διάσταση της ιδιωτικότητας δεν είναι πολυτελές δικαίωμα υπό την έννοια ότι συγκαταλέγεται στα απολύτως χρειώδη του δημοκρατικού πολιτεύματος. Και όπως όλα τα χρειώδη, διαθέτει αυτονοήτως ανεκτίμητη αξία, υπερβαίνουσα κατά πολύ, την υλική μετρησιμότητα όποιας πολυτέλειας.

¹⁴⁷ *European Parliament resolution of 12 March 2014 on the US NSA surveillance programme, surveillance bodies in various Member States and their impact on EU citizens' fundamental rights and on transatlantic cooperation in Justice and Home Affairs* (σημείο 10)· βλ. in ΕΔΔΑ, *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, παρ. 25.